

Cultuurdossier

"Herkansing"

Vak: Cultuurdossier CDS3

Docent: Annemarie Geerling

Opleiding: DBKV

School: ArtEZ hogeschool voor de kunsten

Voltooiing: 11-12-2016

Auteur: André Broens

Studentnummer: 1528239

De vier foto's op de voorpagina:

Ballet Bubbles-poster, 2016. Fotografie: onbekend

De Nachtwacht, Rob Scholte, 2016. Fotografie: André Broens.

André voor Notion Motion, Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: Jolanda van der Heiden.

Jardin d'email - Jean Dubuffet, 2016. Fotografie: André Broens.

Inhoudsopgave

Kunstautobiografie.....	4
Ballet Bubbles – Het Nationale Ballet.....	7
Een steekje los – Rob Scholte	11
Persoonlijke koppeling	17
Notion Motion – Olafur Eliasson	18
Persoonlijke koppeling	22
Jardin d'émal – Jean Dubuffet	25
Eindevaluatie.....	31
Bibliografie	33
Lijst van afbeeldingen.....	36
Toegangsbewijzen.....	37
Bijlage: Kunstautobiografie	38

Kunstautobiografie

Inleiding

Mijn kunstautobiografie is als bijlage toegevoegd. Hierin staan hoofdzakelijk de laatste jaren, met enkele opmerkelijke accenten uit de tijd ervoor, om zo het beeld compleet te maken. Als ik naast bezoeker ook als uitvoerende betrokken ben geweest dan staat in de kolom “bijzonderheden” een asterisk. Hij is overgenomen uit het vorige dossier en aangevuld.

Inventarisatie

De zo compleet mogelijke lijst is als bijlage toegevoegd vanaf blz. 38.

Thermometer van de Kunstbeleving

Ik loop warm voor:	• Metal & hardrock. Denk aan een live optreden van Black Sabbath, de legendarische ontdekkers van metal. Maar ook andere authentieke bands in oudere of juist compleet nieuwe stromingen. • Fris cabaret van (het liefst) jong, origineel talent. • 2D-kunst vanaf ongeveer 1900 • Grote, verrassende, bijzondere, moderne installaties
Ik krijg de koude rillingen van:	• Ballet, opera, (veel) klassieke muziek en veelal musicals. Ik kom niet in een verhaal waarbij mensen op de meest emotionele momenten beginnen te zingen of te dansen. Daar komt bij dat ik over het algemeen het type muziek niet prettig vind om naar te luisteren.
Ik word niet warm of koud van:	• Mode. Ik heb niet zoveel met kleding, tassen, e.d. Ook niet uit andere periodes. Alle overige kunstdisciplines vind ik op z'n tijd heel fijn.

Conclusie

Hoewel ik niet echt een kunstzinnige opvoeding heb gehad, was ik als kind wel altijd aan het tekenen, knutselen en experimenteren. Vanaf de havo koos ik geleidelijk aan steeds vaker voor kunst-uitjes, zocht ik in de bibliotheek naar meer info over films, acteurs en kunstenaars. Al mijn geld ging op aan super-8 camera en filmpjes. Mijn omgeving raadde mij de kunstacademie af en voor de filmacademie was natuurkunde (wat niet in mijn pakket zat) een vereiste. Op de Pedagogische Academie had ik voor mijn specialisatie handvaardigheid een 10 op de eindlijst. Als erkend gewetensbezwaarde militaire dienst heb ik met randgroepjongeren veel met 'de handen' gewerkt. Informatica kwam op mijn pad (Spectrum, Commodore, ed.) en ik programmeerde originele werkjes, just for fun (en om ervan te leren). Met een baan als docent in het bedrijfsleven (in kostuum en netjes gekapt) werd ik Gecertificeerd MicroSoft developer en engineer. Dat compenseerde ik met ontzettend veel kunstbezoekjes in de breedste zin van het woord (toneel, museum, cabaret, land-art, opera, ballet, enz.) Onze kinderen hebben in hun opvoeding veel kunst genoten. Van de één op de andere dag ben ik van het bedrijfsleven terug gegaan naar het (basis)onderwijs. Daarnaast ging ik schilderen, hield expo's en verkocht volop. Ik maakte films, werkte mee aan producties, vertoonde films in bioscoop en op schermen op straat. Ik werkte samen met 'grotere' kunstenaars als Menno Baars en Jacques Tange. In het onderwijs deed en doe ik heel veel met kunst. Van kinderen zelf laten creëren (tekenen, filmen, programmeren, enz.) tot het bekijken van diverse kunstuitingen (toneel, musea, opera, muziektheater, land-art, enz.) (zie Afb. 1 en 2)

Afb. 1 en 2 *Het sprookje van Leonardo en de vlinders*, 2013. Fotografie: André Broens.

Kunst (in de breedste zin van het woord) is altijd een groot en vast onderdeel van mijn leven geweest (zoals ook de uitgebreide kunstbiografie wel aantoont). Ondanks deze drukke studie naast een fulltime job en een druk gezinsleven, probeer ik nog steeds momenten te kiezen voor kunstbezoeken. Zo staat bijvoorbeeld het bezoeken van het filmhuis door de cultuurdossiers van het

eerste jaar weer hoger op mijn lijstje en zijn combinaties van muziek en toneel (musical, opera, ed) nog gefundeerder verder van me af komen staan. Door al die jaren heen had ik al een duidelijke voorkeur ontwikkeld, die ik in deze vier semesters nog overtuigder in kaart wil brengen.

Dit derde semester wil ik mijn diversiteit aan bezoekjes binnen deze twee jaar verder uitdiepen, maar ik wil ook een onderzoeksvraag gebruiken voor dit verslag.¹ Binnen dit kader ga ik op zoek naar mogelijkheden voor '*herkansing*'. Zelf werk ik graag met tweede-kans-materiaal (kosteloos materiaal, afval) en met basismateriaal dat van anderen komt (foto's als ondergrond voor een schilderij of filmfragmenten als onderdeel voor bv. machinima). Hoe breed is die herkansing binnen de reguliere, hogere kunst? Ik denk daarbij aan: het hergebruik van materiaal of zelfs personen of het anders inzetten ervan; een nieuwe kans voor materiaal of personen; hergebruik of puur herhaling; enz.

Als eerste ga ik een balletvoorstelling bespreken. Dit is bewust gekozen als aanvulling op de diversiteit van de kunstbiografie, maar ook omdat het hier gaat om dansers die op de achtergrond en dus nooit de hoofdrol spelen. In deze voorstelling krijgen ze een *herkansing*.

Als tweede staan de omgedraaide borduurwerken van Rob Scholte op de rol. De borduurwerken lagen al bijna op de schroothoop en krijgen hier duidelijk een *herkansing*.

Als derde bezoek ik het werk van Olafur Eliasson. Dit werk is door Boijmans van Beuningen opnieuw 'van stal' gehaald om nogmaals van te kunnen genieten. Duidelijke *herkansing* dus.

En als vierde bezoek ik 'Jardin d'email' van Jean Dubuffet. De vraag of dit werk nog gerestaureerd kan worden is de vraag of het een *herkansing* krijgt.

¹ Omdat ik de bezoekjes al gedaan had vóór de instructie van het derde semester, heb ik met de docente overlegd dat ik wel een kader zoek, maar niet rond een onderzoeksvraag nieuwe bezoekjes hoeft af te leggen.

1 Ballet Bubbles – Het Nationale Ballet

1.1 VOORAF

1.1.1 Verantwoording

Omdat ballet niet mijn voorkeur heeft en het daarom dus minimaal op mijn kunstautobiografie prijkt, wil ik het voor de verdieping van mijn motivatie toch bezoeken. Op aanraden ga ik naar het Nationale Ballet en kijk ik hoe hier 'herkansing' is ingezet.

1.1.2 Gegevens

Dansgezelschap: Het Nationale Ballet

Plaats voorstelling: Agora theater, Lelystad

	Titel choreografie	Choreograaf	Tijd ontstaan	Soort dans	Componist muziek
1.	La Vivandière – Pas de six	Arthur Saint-Léon	1987	Verfijnde Franse balletstijl	Césaire Pugni
2.	Ballet 101	Eric Gauthier	17 ^e eeuw		Jens-Peter Abele
3.	Fuse	Charlotte Edmonds	2015		Amand Amar
4.	5	David Dawson	2008		Adolphe Adam
5.	'Silbersee' en 'Wie lange nog?'	Krzysztof Pastor	?		Kurt Weil
6.	Trois Gnossiennes	Hans van Manen	1982		Erik Satie
7.	No Time Before Time	Ernst Meisner	2016		Alexander Balanescu

Vormgever decor / licht: De Techniek Nationale Opera & Ballet

1.1.3 Eerste indruk

Omdat mijn eega en dochter van ballet houden, heb ik al best wat voorstellingen gezien (o.a. Het Zwanenmeer in 2007 en Scapino Ballet in 2008 en 2010). Maar als je echt top-ballet wil zien, moet je naar het Nationale Ballet, zeiden ze. Ik heb vooraf wat clips bekeken die speciaal voor de tournee gemaakt zijn² en wordt voornamelijk bevestigd in mijn idee van wat ballet is. Maar samen met mijn dochter ga ik naar een uitvoering.

² De clips staan op de site van operaballet.nl en op youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=BEf1-Ax63mQ> en <https://www.youtube.com/watch?v=kIDQs2VewGc>

1.2 ALGEMEEN

Volgens de website van Het Nationale Ballet en diverse hierop gebaseerde aankondigingen komen de jongste dansprofessionals, de sterren van de toekomst, op het podium. Aan het begin van de voorstelling vertelt artistiek leider Ernst Meisner dat deze dansers (pas van de academie) nog altijd tweede viool spelen (als achtergronddanser) en nu de kans krijgen om in een solistenrol te schitteren. Een herkansing dus eigenlijk.

Omdat het zeven aparte dansen zijn (die middels clips min of meer verbonden worden), is het onmogelijk om voor elke dans afzonderlijk alle danselementen, de inhoud (sfeer, context, verbanden) en de functie/betekenis weer te geven binnen deze opdracht. Vandaar dat ik opmerkelijke delen zal uitlichten en zo probeer een breed beeld te geven.

1.3 VORM

1.3.1 Danselementen

Het begint met een (lang en mierzoet) klassiek stuk ("La Vivandière"), waarin pirouettes de jurkjes doen opbollen (zie Afb. 3). De moeilijkste posities, gebatteerde sprongen, attitudes, arabesken, tours en pirouetten³ lijken simpel en gaan met een bevroren glimlach.

Afb. 3. Shot uit "La Vivandière - Pas de six" van choreograaf Arthur Saint-Léon, 2016. Fotografie: onbekend.

³ Francine van der Wiel

De tweede dans ("Ballet 101") is een solo waarin humoristisch alle balletposities als in een spoedcursus voorbij komen. Het is een verrassende, luchtige, welkome afwisseling.

De derde dans ("Fuse") is een krachtige en sensuele dans over een trots en kleurig dier in een groot oerwoud, met de choreografie van de Engelse 18-jarige Charlotte Edmonds. De dans is razendsnel maar uiterst precies uitgevoerd. In het tweede deel zitten bewonderenswaardige groepsfliten. Los noemt het bewonderend 8 minuten puur, ongeunsteld modern ballet, vooral omdat de drie dansers als één organisch geheel bewegen.⁴ Ook Embrechts vindt dit dé verrassing met "klassiek voetenwerk en benen als knipmessen".⁵

Ook het vierde ballet (met de naam '5') is krachtig en flitsend. Vijf mensen (waaronder twee mannen) tonen hyperlenig woest maaierende armen en hoog opzweepende benen.

Het vijfde en zesde stuk zijn intiemer en tonen meer persoonlijkheid en rolinterpretatie, waarbij de zesde een moderne balletklassieker wordt genoemd.⁶

De laatste dans met Meisner en alle dansers is grappig en expressief en vol aapachtige bewegingen. Daarmee is dit een bijna feestelijke afsluiting van een avond vol diverse snippets.

1.4 INHOUD

Het is een avond vol klassiek dansrepertoire vanaf de 19e eeuw⁷ met delen uit klassiek-romantisch en neoklassiek repertoire en met nieuwe choreografieën.⁸ De titel van de voorstelling geeft al een beetje aan dat het allemaal losse onderdelen zijn; allemaal verschillend maar allemaal met hun eigen schoonheid. Zowel de 22 dansers als de choreografe, de kostuumontwerpers en de technici zijn tussen de 18 en 22 jaar en allemaal op zoek naar het hoogst haalbare in deze business. Dit overschaduwde de inhoud van de onderlinge choreografieën. Niet de inhoud, de boodschap, lijkt het belangrijkste, maar de sublieme kwaliteit van de performance. Om nog meer op de individuele dansers in te zoomen worden de losse dansen met elkaar verbonden door clips, waarin dansers een intiem en persoonlijk inkijkje geven in het zware, maar mooie leven van een top-balletdanser.

⁴ Vicky Los

⁵ Annette Embrechts

⁶ Vicky Los

⁷ Joanna Fox

⁸ Stadsschouwburg Amsterdam

1.5 FUNCTIE / BETEKENIS

De afzonderlijke stukken hebben vast wel iets te vertellen, maar in deze combinatie is het duidelijk de bedoeling dat er 'reclame' wordt gemaakt voor de jonge dansers; zij staan in het middelpunt. Tussen twee dansen in is er altijd een korte clip waarin de dansers hun persoonlijke kant laten zien. Het geheel gaat dus over de persoonlijke strijd op weg naar de top. De Volkskrant was in 2012 al uiterst lovend over dit concept.⁹

1.6 TERUGBLIK

Ik onderschrijf de mening van Fox, als ze zegt dat enthousiasme, passie en gedrevenheid overslaat op de kijker.¹⁰ Ook Van der Wiel ziet de kwaliteit bij de felle, krachtige, fysieke dansen en dat deel ik. Zij constateert ook dat de derde dans nog niet voldoende in de vezels van de dansers zit.¹¹ Ook Los constateert hier en daar nog een onstabiele pirouette.¹² Maar dat valt mij als leek absoluut niet op.

Deze balletavond is vooral heel gevarieerd. Voor bijna iedereen zal er wel iets inzitten dat aanslaat. Ik was zelf aangenaam verrast door bijvoorbeeld 'Ballet 101', vanwege de humor en ik begreep het 'verhaal'. Ik had meer een hele avond à la 'La Vivandière' verwacht en daarbij dwalen mijn gedachten af. Hoe knap het ook mag zijn om een menselijk lichaam zo in te zetten, ik vind het saai, oninteressant en veel te klassiek. En de muziek irriteert me eerder dan dat ik geniet. Blij dat er zoveel variatie was en dus toch fijn dat ik meer ballet heb leren ontdekken.

De dansers dansen al mee in grote producties van het Nationale Ballet en zien dit als springplank. De hele voorstelling staat in het teken van de kans op een doorbraak. Er zijn zoveel goede dansers, maar ben jij die ene die er bovenuit stijgt? Of blijf je voor altijd de achtergronddanser die je nu bent? Prima manier om talentvolle mensen zo opnieuw onder de aandacht te brengen. Dat zou naast ballet ook bij veel meer disciplines een goed idee zijn: een herkansing voor talent.

⁹ Stadsschouwburg Amsterdam

¹⁰ Joanna Fox

¹¹ Francine van der Wiel

¹² Vicky Los

2 Een steekje los – Rob Scholte

2.1 VOORAF

2.1.1 Verantwoording

‘Ga meer moderne kunst kijken’ was de tip tijdens het toelatingsexamen. En toen ik tijdens kunstgeschiedenis hoorde over het gestoei van Rob Scholte met copyright, wist ik wiens werk ik wilde zien. Tijdens DWDD zag ik zijn borduurwerken en mijn interesse was volledig gewekt. En eigenlijk was er niets dat zo goed binnen mijn thema 'herkansing' past als dit. Dus op naar De Fundatie in Zwolle.¹³

2.1.2 Gegevens

Museum:	De Fundatie
Plaats:	Zwolle
Tentoonstelling:	Rob Scholte's Embroidery Show
Tijd ontstaan werk:	2005 tot heden
Soort werk:	Kitscherig borduurwerk van achteren bekeken

2.2 EERSTE INDRUK

De Fundatie heeft samen met het Groninger Museum een dubbeltentoonstelling, waarbij De Fundatie ‘De Wilden’ exposeert (Expressionisme van rond 1920, in de vorm van ‘Die Brucke’ en ‘Der Blaue Reiter’) en het Groninger Museum ‘De Nieuwe Wilden’ (uit de Jaren tachtig). Scholte is in die laatste periode opgegroeid en ziet die eerste periode als inspiratiebron. Om die reden is hij als Nederlandse vertegenwoordiger van deze stroming hier tentoongesteld.¹⁴

Voor De Fundatie heeft Scholte een expositie neergezet waarbij hij laat zien hoe hij naar geborduurde werkjes uit kringloopwinkels kijkt; namelijk via de achterkant. De voorkant toont het werk, maar volgens hem toont de achterkant de maker. Het is allemaal herkenning en een genot om naar te kijken. Daarbij kun je je afvragen of dit zomaar mag, of het kunst is en of het hier wel thuis hoort. En daar werd in het museum ook volop over gepraat.¹⁵

¹³ De Wereld Draait Door, VARA

¹⁴ Museum De Fundatie

¹⁵ Schulte

2.3 ANALYSE

2.3.1 Formele beschrijving

De twee verdiepingen in het hypermoderne ei bovenop het museum hangen vol met 932 opnieuw ingelijste eenvoudige borduurwerkjes van de rommelmarkt, met de achterkant naar voren en door Scholte gesigneerd voor duizenden euro's per stuk.¹⁶ Scholte's handtekening zorgt (in de hedendaagse kunstwereld) direct voor een fikse waardestijging.¹⁷

Op de eerste van de twee etages zie je allereerst allemaal jachtaferelen en landschappen (zie Afb. 4). Wanden vol en wat vooral opvalt: veel dezelfde, maar dan net iets anders, door een iets dikkere draad of een iets afwijkende kleur.

Afb. 4 Rob Scholte. *Jachtaferelen en landschappen*, 2005-2016. Borduurwerk. Diverse maten. Museum De Fundatie, Zwolle. Fotografie: André Broens

Op de tweede etage hangen wat bekendere afbeeldingen: van zigeunermeisje met traan tot nageborduurde bekende meesters.¹⁸ Je ziet hier twaalf keer Da Vinci's Laatste Avondmaal¹⁹, tien keer (een detail van) De Nachtwacht, Vijfendertig Melkmeisjes van Vermeer²⁰ (zie Afb. 5), een hele verzameling Van Goghs en nog veel meer.

¹⁶ Vrieling & Knols

¹⁷ Vrieling

¹⁸ Waanders

¹⁹ Knols telt er slechts acht. De Baaij telt er negen.

²⁰ Knols telt er ook hier minder; tweeëndertig. De Baaij telt er wel vijfendertig.

Afb. 5 Rob Scholte. *Het Melkmeisje van Vermeer*, 2005-2016. Borduurwerk. Diverse maten. Museum De Fundatie, Zwolle. Fotografie: André Broens

Verder hangt het atrium nog vol. Vanwege de smalle gangen sta je er daar als bezoeker met je neus bovenop. De overkant geeft een beter beeld. Opvallend is de enorme hoeveelheid (ongeveer 40) Dorus Rijkers (reddingswerker) (zie Afb. 6).²¹

Afb. 6 Rob Scholte. *Portretten Dorus Rijkers*, 2005-2016. Borduurwerk. Diverse maten. Museum De Fundatie, Zwolle. Fotografie: André Broens

Voor elk werkje is veel tijd, geduld en doorzettingsvermogen nodig geweest. Mientjes noemt het een 'bord met uren werk'.²² En iedereen borduurt op zijn eigen manier. Je ziet een wirwar aan draden die

²¹ Pol

²² Mientjes

soms over het gehele werk lopen, losse eindjes en knopen. Het laat zien hoe het werk gemaakt is en vertelt wat over de maker. Scholte vindt het op afstand op ruwe verf lijken.²³ De achterkanten brengt ze tot leven.²⁴

In zijn atelier moet Scholte uren aan het zoeken, groeperen en sorteren zijn geweest.²⁵ Zelfs bij het inrichten in het museum nog zoekt hij naar de juiste combi's en naar een totale compositie.²⁶

2.3.2 Algemene betekenis

Rond 1980-90 kwamen er kringloopwinkels. Kinderen brachten de borduurwerkjes van hun oma's er naar toe. Scholte begon ze te verzamelen voor hooguit twee euro per stuk. Hij zegt niet te begrijpen waarom Nederlanders zo dom zijn dat ze borduurwerken dumpen en ruilen voor Ikea-prints.²⁴ Hij veranderde niks aan de werken, maar toonde de achterkant, uit respect voor de maker.²⁷ Toch zet hij zijn eigen naam eronder. Dat klinkt tegenstrijdig.²⁸

Scholte heeft wat met copyright. Het is een steeds terugkerend thema in zijn werk.²⁴ Hij neemt graag het werk van anderen over en geeft daar dan zijn eigen draai aan. Als beeldenmaker vervormt hij beelden uit de massamedia naar iets nieuws.²⁴ Hij zegt eerlijk dat hij volop imiteert en plagieert.²⁹

Zo plaatste hij dik twee jaar terug een uitvergroting van een geborduurde Nachtwacht in de grotten bij Maastricht, precies daar waar de Duitsers het verborgen hadden in WOII. Deze daad protesteerde tegen de mediale informatie oorlog (WWW3). Scholte sprak daarbij over dagelijkse 'kijkplicht' die zou leiden tot een leven in leugens en clichés.²³

Scholte laat je met deze expo nadenken over auteursrecht en eigendomsrecht.²⁸ Wie is de maker? Johannes Vermeer? De borduursters? Of toch Rob Scholte?³⁰ De borduursters hebben zich Vermeers Melkmeisje toegeëigend. Scholte eigent zich dat op zijn manier weer toe en hangt het in musea.³¹ In

²³ Groenewoud

²⁴ Waanders

²⁵ Mientjes

²⁶ De Wereld Draait Door, VARA

²⁷ Smith-Sanders

²⁸ Pol

²⁹ AVRO

³⁰ De Baaij

³¹ Roorda

de moderne kunst is een handtekening voldoende voor een kunstenaar om zich iets toe te eigenen.³² Nagenoeg iedereen die dit ziet praat hierover. Doel bereikt, lijkt me.

2.3.3 Persoonlijke betekenis

Het mooie van deze combi-tentoonstelling is dat zowel De Wilden als Scholte gaan voor: artistieke vrijheid zonder compromis.³³ Scholte gaat daarbij heel speciaal door op werk van anderen. Zelf zegt hij dat hij waarde geeft aan afdankertjes.³⁴ Door zijn handtekening kan hij voor elk afzonderlijk werk ineens een enorm hoog bedrag vragen. Toch lijkt het mij dat het hierbij niet gaat om één enkel werk, maar juist om een selectie werken. Alles bij elkaar vormt het tezamen één groot conceptueel kunstwerk.³⁵ De wand met 35 melkmeisjes zegt zoveel meer dan één enkel werk. Met één enkel werk blijf je ook vastzitten in de discussie rondom eigendomsrecht. Met een hele groep borduursels als één werk kijk je naar heel andere dingen; naar ritme, regelmaat, herhaling, uitzonderingen, enz.

2.4 TERUGBLIK

Vooraf het idee van Scholte heeft mij enorm enthousiast gemaakt. En toen ik in De Fundatie was, was ik ook gelijk verliefd op dit werk. Vooraf al besloot ik er een vlog van te maken. De website van het Rob Scholte Museum in Den Helder heeft die vlog overgenomen.³⁶ Wat mij vooral aantrok was het geheel, de combinatie van al die veelal gelijke werken. Van de jachttaferelen en de landschappen waren maar weinig identieke borduursels. Maar in het atrium en op de bovenste etage hingen hele series identieke geborduurde kunstwerken en de zigeunermeisjes e.d.

Juist omdat het volgens mij ging om de presentatie van meerdere borduursels op een gehele wand, wil ik concluderen dat De Fundatie wat moeite had met het vinden van een goede inrichting. Net als De Baaij viel mij ook op dat soms een heel blok weggestopt was in een smal hoekje of een serie (zoals Het Laatste Avondmaal) te weinig lucht kreeg.³⁵ Het atrium daarentegen (een ruimte waar ik veel mensen over hoorde klagen, omdat je hier zo overdreven dicht op het werk stond) vond ik een prima plek. Je kon hier haast niet anders dan vanaf het tegenoverliggende gangpad het werk, dus de gehele muur, op gepaste afstand te bekijken.

³² VPRO

³³ Starreveld

³⁴ De Thouars

³⁵ De Baaij

³⁶ <http://robscholtemuseum.nl/andre-broens-rob-scholtes-embroidery-show/>

Het doorwerken op werk of ideeën van anderen interesseert me enorm. Niet alleen het laten motiveren door werk van anderen vind ik belangrijk. Maar ook gewoon gebruik maken van dat werk van anderen en daarop doorgaan. Niet gewoon kopiëren dus, maar het iets eigens geven, dat is belangrijk.

Het mag overduidelijk zijn dat hergebruik hier de kern van het verhaal raakt. De herkansing die de verworpen borduursels krijgen past perfect binnen het thema van dit cultuurdossier.

Mijn eigen favoriete combi-werk is het melkmeisje (zie Afb. 5). Voornamelijk vanwege het grootste aantal dat er hangt. En mijn favoriete enkele borduursel is het landschap met bootjes en molens (zie Afb. 7). Ik geniet hier van het ritme van de witte, niet afgeknipte losse draadjes die als een soort geschreven tekst een gedicht bij het werk willen maken.

Afb. 7 Rob Scholte. *landschap met bootjes en molens*, 2005-2016. Borduurwerk. Museum De Fundatie, Zwolle. Fotografie: André Broens

2.5 PERSOONLIJKE KOPPELING

Scholte gaat uit van materiaal waar anderen keihard aan gewerkt hebben, maar wat inmiddels zijn waarde verloren heeft en (bijna) bij het afval belandt. Het enige wat Scholten er nog aan verandert is de lijst en dan hangt hij het geheel achterstevoren op.

Ik vergelijk dit graag met mijn manier van omgaan met oude kinderboeken. Als leerkracht moet je om de zoveel jaar de leesboeken in school upgraden; de oude boekjes die uit de tijd zijn moeten vervangen worden door nieuwe, frisse leesboeken. Soms zijn er kinderen die nog erg gehecht of geïnteresseerd zijn in zo'n boek. Die mogen ze dan mee naar huis nemen. Maar meestal gaat de hele berg in één keer bij oud papier.

Zelf heb ik een tijd geleden een aantal boekjes meegenomen. En dan het liefst die boeken waarin grote, opvallende hoofdstuktitels staan. Leesboekjes voor beginnende lezers zijn daarvoor erg geschikt, maar ook boeken voor oudere lezers hebben wel leuke hoofdstuktitels. Ik zet het boek open op die bladzijde en het enige wat ik toevoeg is een vluchtige krabbel, waarbij ik me het liefst door de tekst op de pagina's laat inspireren. Het is met recht een vluchtige krabbel, want het bestaat uit een aantal verfvlekken waar ik met zwarte en daarover witte lijnen een snelle, vrolijke tekening zet. Het geheel maak ik af met een sjabloon en een spuitbus.

Door het boek goed open te vouwen en het neer te zetten of op te hangen is er een soort schilderij ontstaan. Het boek met de tekst is de basis. Het is verouderd en waardeloos materiaal dat zo weer een nieuwe waarde krijgt, zonder er veel aan te veranderen (zie Afb. 8 en Afb. 9).

Afb. 8 vAnDré. Boek-schilderijtjes, 2014. Diverse maten.
Fotografie: André Broens

Afb. 9 vAnDré. Boek-schilderijtjes, 2014. Diverse maten.
Fotografie: André Broens

3 Olafur Eliasson – Notion Motion

3.1 VOORAF

3.1.1 Verantwoording

Boijmans van Beuningen had twee geweldige exposities met immense installaties. De één (Sensory Spaces 9 van de Zwitser Beni Bischof) is een gesamtkunstwerk (meerdere kunstvormen) dat bestaat uit een gangenstelsel met open en gesloten deuren. In de ruimtes is met verschillende media een chaos gecreëerd. Heel indrukwekkend, maar toch was ik van de tweede installatie (Notion Motion; een drieluik van enkel licht en water) nog meer onder de indruk en koos ik ervoor deze hier te bespreken.

3.1.2 Gegevens

Museum:	Boijmans van Beuningen
Plaats:	Rotterdam
Kunstenaar:	Olafur Eliasson
Tentoonstelling:	Notion Motion
Tijd ontstaan werk:	2005
Soort werk:	combinatie van 3D, installatie en mediakunst

3.2 EERSTE INDRUK

Voor ik dit werk ging bekijken had ik erover gelezen. De combinatie van installatie en media trok mij, maar van het werk zelf (zelfs na het zien van een video) kon ik me weinig voorstellen. Ik verwachtte een groot scherm met golven, meer niet.

3.3 ANALYSE

3.3.1 Formele beschrijving

Museum Boijmans van Beuningen heeft op de bovenetage op 1500 vierkante meter drie indrukwekkende installaties staan, van een geruststellende eenvoud. Bij de eerste is er een plankenvloer (met hier en daar lichte oneffenheden door eronder liggende pompen). Je kijkt naar een gigantisch scherm waarop watergolven te zien zijn (zie Afb. 10). Aan de achterkant staat een gigantische waterbak en een enorm felle lamp die op het golvende water schijnt (zie Afb. 11 en Afb. 12).

Bij de tweede installatie zie je niet de projectie van het oppervlakte, maar van een doorsnede (zie Afb. 13). En bij de derde installatie valt er af en toe een spons in het water, waardoor het oppervlak verandert (zie Afb. 14 t/m Afb. 17). In totaal is hier 20.562 liter water mee gemoeid.

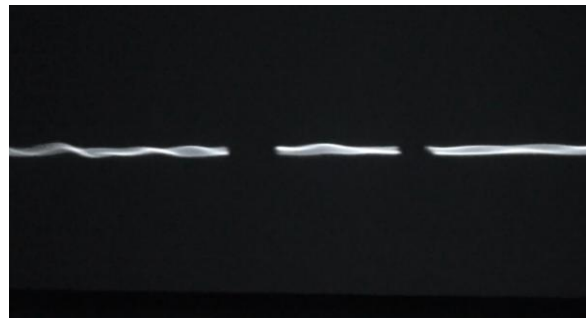
Afb. 10 Detail eerste installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

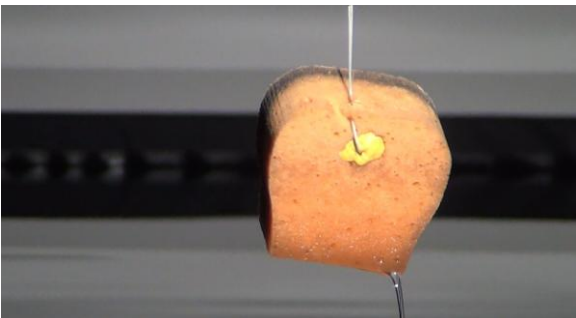
Afb. 11 Detail eerste installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

Afb. 12 Detail eerste installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

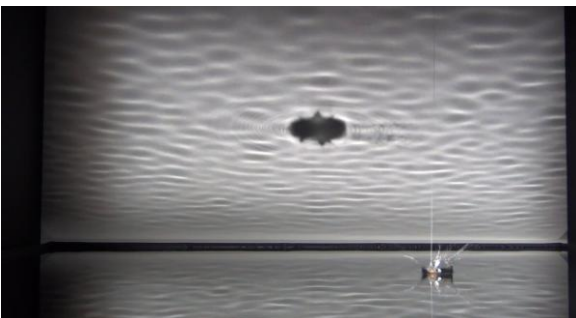
Afb. 13 Detail tweede installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

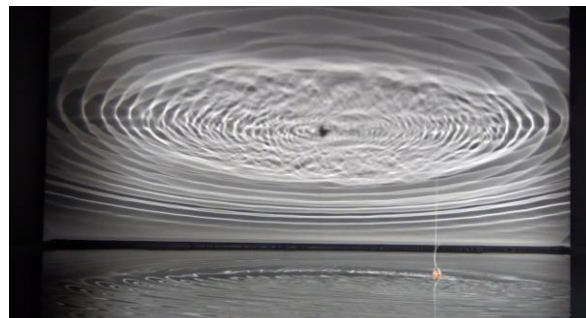
Afb. 14 Detail derde installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

Afb. 15 Detail derde installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

Afb. 16 Detail derde installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

Afb. 17 Detail derde installatie van '*Notion Motion*' van Olafur Eliasson, 2016. Fotografie: André Broens

3.3.2 Algemene betekenis

Omdat het eerste idee met tonnen ongelooflijk kostbare, knisperende lava te zwaar was voor de vloer, kwam Eliasson op het laatste moment met deze water-en-licht-kunstwerken; Nederland ten top.³⁷

Eliasson relateert zijn werk aan water, licht, temperatuur en druk. Zijn installaties lijken op natuurlijke verschijnselen in een bebouwde omgeving; denk aan regenbogen, zonsondergangen, watervallen, geurmuren en mist.³⁸ Het werk zit op de grens van natuurverschijnselen en techniek.³⁹

Vrijwel alle werken van Eliasson ontstaan pas door de handeling van toeschouwers.³⁷ Die toeschouwers worden geprikkeld om zelf op onderzoek te gaan. Ze worden nieuwsgierig naar hun eigen invloed op de lichtprojectie en het wateroppervlak.³⁸ De truc heb je zo door en pas dan kan het kunstwerk beginnen. Ze worden onderdeel van het werk; ze worden erin gezogen.⁴⁰ Als je meer tijd in het kunstwerk doorbrengt, ontvang je ook meer, vindt Eliasson.³⁷

"Iedereen heeft zijn eigen voetafdruk" stelt de museumdirecteur van Boijmans.⁴⁰ Elke toeschouwer levert een persoonlijke bijdrage en laat zichzelf zo zien; laat een indruk achter. Het heeft invloed op de mensen om jou heen. En dat is, zegt Eliasson, democratie.³⁷ Eliasson wil dat mensen kritisch blijven en constant vragen stellen en in deze consumptiemaatschappij niet klakkeloos het voorgeschotelde consumeren.⁴¹ De toeschouwer moet zich bewust worden van de eigen manier van waarnemen.³⁹

3.3.3 Persoonlijke betekenis

Het idee is zo simpel: water en licht, meer niet. Maar de uitwerking is zo perfect. Dat bewegende lichtgolven zo mooi kunnen zijn.

De spons die in het water valt is weergaloos om te zien. De reflecties op de muur lijken op een rit met de achtbaan, een wiskundig projectie, op hol geslagen hartslagen, maar zijn tegelijkertijd zo rustgevend. Maar de twee werken die om interactie vragen, spannen de kroon. Een kleine stap op de vloer (pomp) geeft rimpelingen. Hoe klein ook, ze hebben grote invloed op de projectie. Ze blijven zich maar herhalen en herhalen. Je voelt dat je er toe doet. Hoe minimaal je interactie ook is, je laat

³⁷ Bronwasser

³⁸ Nieveen

³⁹ Van der Wegen

⁴⁰ Van Kan

⁴¹ Nieveen, Van der Wegen

merken dat je bestaat. Geweldig. Het is voor mij een positief werk waar mensen energiek van worden en realiseren dat ze er toe doen.

3.4 TERUGBLIK

De beschrijving kon niet tippen aan de realiteit. Het is alsof je water en licht voor het eerst aanschouwt, zegt De Volkskrant.⁴² Terwijl 8Weekly het heeft over de overdonderende invloed van de kleinste rimpelingen.⁴³ Het NRC heeft het over het ervaren van je eigen aanwezigheid.⁴⁴ Nu, achteraf, kan ik me een beeld vormen bij al die woorden. Ik kan me niet voorstellen dat iemand niet onder de indruk zou zijn van zo'n werk. In mijn enthousiasme heb ik een vlog gemaakt van deze expo.⁴⁵

In 2005 schonk Han Nefens dit drieluik aan Boijmans van Beuningen, met de enige verplichting om de werken eens in de vijf jaar tentoon te stellen.⁴⁶ Dit was de derde keer. Elk jaar wordt Eliasson bekender, dus elke keer krijgen meer mensen de kans om zich te laten onderdompelen in deze fabelachtige installaties. Voor mij was dit dus oprecht een herkansing.

⁴² Bronwasser

⁴³ Nieveen

⁴⁴ Van Lent

⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=gV6BeucCpac>

⁴⁶ Van der Ween, Metz

3.5 PERSOONLIJKE KOPPELING

Nagenoeg iedereen die bij het werk van Eliasson aankomt, laat zich uitdagen om te participeren. Het werk is enorm interactief en uitdagend. Hierdoor wordt het werk nog intenser beleefd en gaan toeschouwers er nog meer in op.

Het NRC zegt, naar aanleiding van het werk van Eliasson, dat je als bezoeker van een museum vaak niet meer bent dan een consument en dat je neemt wat je aangeboden krijgt. Maar Eliasson wil mensen bij zijn werken betrekken.⁴⁷ Ik hou daar ook van. Ik wil graag dat bezoekers actief naar mijn werk kunnen kijken. En dat er een optimale interactie is tussen mijn werk en de bezoekers. Ik doe dat middels het gebruik van een app; de Aurasma-app. Aurasma is een programma voor augmented reality dat gebaseerd is op een layer-techniek. De app op je device (smartphone, tablet) scant de afbeelding van het schilderij, zoekt die op in zijn database en vertoont dan de bijbehorende presentatie op het schermje.

Bij elk schilderij heb ik een andere presentatie gemaakt. Zo zie je bij een beest met veel ogen dat de ogen gaan draaien. Een schildpad start de motoren en racet het doek af. Twee vogels worden opgegeten door wormen. Dit zijn allemaal animaties. Er zit soms ook een filmpje achter, bv. een opname van het ontstaan van het doek, waarbij je dus het gehele proces vanaf het lege doek meemaakt. Of er zit een gedicht achter, dat je dan hoort en mee kan lezen op je display. En heel soms is het alleen maar een geluid, zoals het gehijg bij het schilderij van een hond.

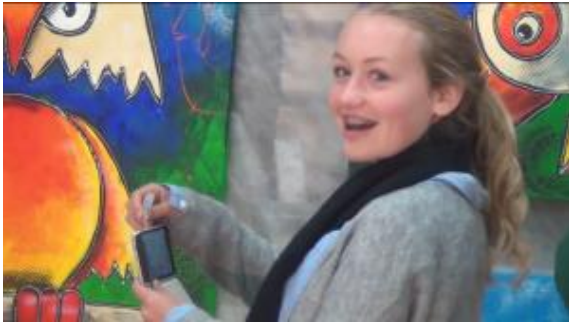

Afb. 18 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2014. Fotografie: André Broens.

Afb. 19 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2014. Fotografie: André Broens.

⁴⁷ Van Lent

Afb. 20 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 21 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 22 Lelystadse wethouder en actrice Kaylee van Schuilenburg middels een device in interactie met een schilderij, 2015. Fotografie: Anoeek Broens.

Afb. 23 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2014. Fotografie: André Broens.

Afb. 24 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens

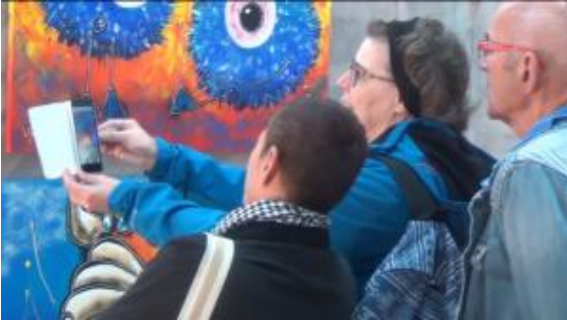
Afb. 25 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2015. Fotografie: André Broens.

Afb. 26 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 27 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 28 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 29 Publiek middels een device in interactie met een schilderij, 2016. Fotografie: André Broens.

Het is geweldig om te zien hoe bezoekers gulzig naar alle doeken willen kijken (zie Afb. 18 t/m Afb. 29). Zeker als er al wat mensen met devices rondlopen, dan stimuleert dat nieuwe bezoekers enorm om ook hun device te pakken of mee te kijken.⁴⁸ En hoewel de beschrijving als een visueel stappenplan aanwezig is, schieten bezoekers elkaar te hulp.⁴⁹ Er ontstaat zo interactie met het werk en ook nog tussen de bezoekers onderling. Ik kan intens genieten van zo'n tafereel waarin zowel jong als oud, rijk en arm, kunstkenner of niet, opgaan in de werken. Het is een goede manier om mensen die weinig in musea komen zo op een laagdrempelige manier met 'kunst' in aanraking te brengen.

⁴⁸ Een registratie van zo'n evenement: <https://www.youtube.com/watch?v=WV9ICUI3k44> en <https://www.youtube.com/watch?v=JhVTV3OqeDc>

⁴⁹ Een instructiefilmpje: <https://www.youtube.com/watch?v=DHxUmBfemec>

4 Jardin d'email – Jean Dubuffet

4.1 VOORAF

4.1.1 Verantwoording

Al geruime tijd wilde ik Krüller-Möller bezoeken, en dan met name de zo vaak geroemde beeldentuin. Ik wist dat er diverse monumentale bouwwerken stonden en wilde er hiervan graag één in dit cultuurdossier bespreken.

4.1.2 Gegevens

Museum:	Museum Kröller-Müller
Plaats:	Otterlo
Tentoonstelling:	Beeldentuin
Tijd ontstaan werk:	1974
Soortwerk:	Land-Art

4.1.3 Eerste indruk

Kröller-Müller heeft nagenoeg uitsluitend werk staan (zowel binnen in het museum als buiten in de immense beeldentuin) uit de periode waarover we in het eerste ArtEZ-jaar kunstgeschiedenis kregen. Vooraf wist ik dat ik veel zou herkennen. Vooral de grote beeldentuin trok me enorm en dan speciaal het werk van Dubuffet. Misschien omdat ik als Flevolander extra in land-art geïnteresseerd ben? Ter plekke valt me op dat het werk nogal beschadigd is. In gesprek met een medewerker van het museum blijkt dat er groot onderhoud gepland staat, maar dat dat misschien veel te duur gaat worden. Dan komt bij mij - binnen het thema 'herkansing' van dit gehele dossier - de vraag op of het überhaupt wel mogelijk is om een werk als dit vanwege zijn extreem dure onderhoud een nieuwe kans te geven en voor meerdere generaties te behouden? Dat wil ik gaan onderzoeken.

4.2 ANALYSE

4.2.1 Jardin d'email

Afb. 30 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Afb. 31 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Van een afstand zie je een welvende, twee meter hoge muur, die is afgezet met een brede zwarte streep. Het totale werk is ongeveer 20 bij 30 meter (zie Afb. 30 en Afb. 31).

Afb. 32 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Afb. 33 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Via een smalle toegang kom je bij een steile wenteltrap met tien treden (zie Afb. 32 en Afb. 33).

Afb. 34 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Afb. 35 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'email*, 1974.
Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

De deur bovenaan zit in de 8 meter hoge sokkel van de hoge boom-sculptuur (zie Afb. 34 en Afb. 35).

Afb. 36 Jean Dubuffet. Detail van *Jardin D'email*, 1974. Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Afb. 37 Jean Dubuffet. Detail van *Jardin D'email*, 1974. Museum Krüller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Je kijkt uit over een wit, glooiend landschap met zwarte lijnen. Twee sculpturen van ongeveer 3,5 bij 1 meter stellen struiken voor in deze kunstmatige tuin (zie Afb. 36 en Afb. 37).

4.2.2 Jean Dubuffet⁵⁰

Jean Dubuffet (1901-1985) was erg onder de indruk van tekeningen van kinderen, schizofreniepatiënten en criminelen. Hij noemde dit Art Brut (Outsider Art), omdat dit buiten het officiële circuit van musea en galleries viel. Daarnaast experimenteerde hij volop met de textuur.

Van 1962 tot 1974 werkt hij aan L'Hourloupe-werken: tekeningen, sculpturen en monumentale 3D-werken (veelal met rood- en blauwvlakken). Het ging Dubuffet erom wat de toeschouwer er in wilde zien. Vanaf 1966 maakte hij z'n sculpturen in polystyreen. Hij goot ze met polyester en epoxy (kunsthars) en beschilderde ze met polyurethaanverf.

In 1968 zag de directeur van Krölller-Müller een maquette met een schaal van 1 op 10. Hij nodigde Dubuffet uit die te komen maken. In 1972 begon hij er aan en in 1974 was de driedimensionale 'droedel' klaar.

4.2.3 Reacties van publiek

Wanneer ik een medewerkster van het museum vraag wat men het meest favoriete museumstuk vindt, dan antwoordt ze dat 9 van de 10 bezoekers kiest voor *Jardin d'email* van Jean Dubuffet. En de reden is dan vaak dat je dit kunstwerk mag aanraken, er overheen kunt lopen en er in kunt spelen. Wanneer ik bezoekers rondom dit kunstwerk er naar vraag, blijkt het aardig te kloppen. Ze willen dit kunstwerk 'belevén' en het niet van een afstandje vanaf een platform bekijken (zoals inmiddels ook mogelijk is).

⁵⁰ Joke Reichardt & Titia Kloos

Afb. 38 Jean Dubuffet. *Detail van Jardin D'émail*, 1974.
Museum Kröller-Möller, Otterlo. Fotografie: André Broens.

Twee Koreaanse studentes waren vooral geïnteresseerd in het materiaal. Ze zaten bij een stuk oppervlak dat kapot was en onderzochten het (zie Afb. 38).

Een wat oudere man (Dhr. Rensenbrink) genoot erg van het werk. Hij straalde. Toch zei hij telkens dat het glad, gevaarlijk, moeilijk begaanbaar was en vol kuilen zat. Maar hij bleef maar rondlopen en kijken.

Een vader liep met twee kinderen (Emma en Sarah) aan de hand uiterst zorgvuldig over de vlakken. Moeder stond op hoge hakken buiten het kunstwerk te wachten. Vader vond het werk slecht onderhouden. Uiteindelijk bleek hij het echter te hebben over 'vies' (het (regen-) water, zand en modder op het niet meer witte kunstwerk). Hij legde een kleedje neer zodat ze gedrieën konden zitten en kijken. (De kinderen zouden van het zelfstandig rondlopen maar vies worden.)

4.2.4 Onderhoud

Toch is het onderhoud wel een probleempje. Omdat de "de tuin van glazuur"⁵¹ in de loop van de tijd ernstig aangetast is door weer, wind en bezoekers, moet er gerestaureerd worden. Beramingen van de kosten variëren van 5 ton⁵², 5 à 6 ton⁵³ tot 6 ton.⁵⁴

Het laatste groot onderhoud van dit 'driedimensionaal schilderij' stamt uit 1988 door firma Cocoon-Holland BV. De nieuwe cocoon-coating begon ook scheuren te vertonen, die met epoxy werden gevuld.⁵⁵ Vanaf dat moment zijn wel regelmatig de verflagen aangepakt.⁵⁶ Middels nieuwe technieken wordt verwacht dat er inmiddels duurzamere en slijtvastere lagen kunnen worden aangebracht.⁵⁶

⁵¹ Vertaald door Apeldoorn Nieuws

⁵² Helene Kröller-Müller Fonds & De Gelderlander

⁵³ Omroep Gld & Apeldoorn Nieuws

⁵⁴ Omroep Ede

⁵⁵ Adelheid Hansen

⁵⁶ Kröller-Müller

4.2.5 Restauratie

Maar het probleem is groter. Misschien zo groot dat het niet meer in de huidige toestand kan blijven bestaan.⁵⁷ Vocht en afwatering is het grootste probleem. Evenals de kwaliteit van het beton; het scheurt en de spuitbetonlaag is in enorm slechte conditie.⁵⁶ In 2006 al deed een Duitse opleiding tot restaurator onderzoek naar de materiaaltechnische kant, naar de restauratiegeschiedenis en naar mogelijke behandelingen. Er zijn diverse beton- en verfexperts bij gehaald, evenals Dubuffets vroegere assistent Richard Dhoedt.⁵⁸ Tussen 2011 en 2014 is het gehele afwatersysteem gereinigd. Middels camera-inspectie kwam boven dat er veel schade was aan de interne buizen.⁵⁵ In 2016 hapert de in het beton ingebouwde afwatering nog steeds, waardoor het kunstwerk vocht vasthoudt. Volgens een nieuw plan moet het water 17 meter diep geloosd worden.⁵⁹ Betonexperts onderzoeken wat er gedaan moet worden om het kunstwerk toegankelijk te houden.⁵⁵ De afgelopen twee jaar is het reliëf van 600 vierkante meter middels een 3D-scan helemaal gedocumenteerd.⁵⁶

4.2.6 Preventieve conservering

In het tijdschrift *kM* (Kunstenaarsmateriaal) doet Stigter aanbevelingen aangaande preventieve conservering, zoals het beperken van het aantal bezoekers die het werk mogen betreden.⁶⁰ Kenschke (Conservator of Modern Art and Sculpture van Kröller-Müller) stelt dat dit gezien de bemanning te duur wordt. Ze noemt wel de beperkte openstelling (niet in de winter en met regen) en de consequente, tweewekelijkse reiniging met hogedrukspuit.⁶¹

4.2.7 Kosten

Het Helene Krüller-Möller Fonds financiert normaliter geen restauraties, maar maakte in 2015 een uitzondering voor dit kunstwerk. Eenmalig is € 75.000,- voor de eerste fase vrijgemaakt. In maart 2016 wordt gemeld dat het slecht gesteld is met de conditie van het kunstwerk en dat het nu wachten is op het definitieve plan.⁶²

Een medewerker van het museum vertelde mij dat men hoopt in het voorjaar van 2017 te kunnen beginnen met de restauratie. En dan moet het er weer een generatie tegen kunnen.⁶³

⁵⁷ Omroep Gld

⁵⁸ Jaarverslag

⁵⁹ De Gelderlander

⁶⁰ Sanneke Stigter

⁶¹ Adelheid Hansen

⁶² Turing Foundation

⁶³ Omroep Gld

4.3 TERUGBLIK

Het is en blijft een imposant werk, waar het heerlijk is om in rond te lopen. Het is jammer dat het langzaam afbrokkelt. Mijns inziens moet hier wat aan gedaan worden. Het is een belangrijk en bijzonder werk. Natuurlijk moet dat in de geest van de kunstenaar, maar misschien wel met nieuwe materialen, zodat het langer mee kan. Toch is het wel veel geld. En zo realiseer je je dat kunst kopen duur kan zijn, maar kunst hóuden zeker zo veel kan kosten. Dit werkt verdient zeker een herkansing.

5 Eindevaluatie

Het grootste probleem van dit cultuurdossier is toch wel dat elk bezoek binnen 800 tot 1000 woorden mag worden verteld. Daardoor ben je vooral bezig met: wat kan ik weglaten en hoe kan ik het nog beknopter omschrijven. Eigenlijk is dat '1000 woorden'-criterium totaal onmogelijk, gezien alleen al het grote aantal vragen in bijvoorbeeld de kijkwijzer. Toch is het me dit keer aardig gelukt om bij het maximaal aantal woorden in de buurt te blijven.

In de kunsta autobiografie concludeer ik dat kunst (in de breedste zin van het woord) altijd al een groot, vast onderdeel van mijn leven is geweest. Door al die jaren heen had ik al een duidelijke voorkeur ontwikkeld. De twee vorige cultuurdossiers hebben de interesse voor filmhuisfilms weer aangewakkerd en mijn gevoel voor combinaties van muziek en toneel (musical, opera, e.d.) met een gefundeerde motivatie onderbouwd.

In het derde semester ben ik blijven werken aan de diversiteit van mijn kunsta autobiografie en heb ik kunst bekeken op zoek naar mogelijkheden voor 'herkansing'. Is er veel 'herkansing'? Is herkansing wellicht een thema binnen de kunst? Hoe zit het met een herkansing (hergebruik) van kunstwerk, materiaal of zelfs persoon?

Bij de omgedraaide borduurwerken van Rob Scholte is de herkansing het aller-duidelijkst. De borduursels waren al afgedankt en zijn nu tot kunst verheven. Het fenomeen van (afgedankte) materialen van een handtekening voorzien en zo de prijs laten stijgen, is iets dat door meerdere kunstenaars gebruikt wordt en dus wel degelijk iets van een thema vertegenwoordigt.

Een nieuwe kans voor het publiek om een werk te zien dat al weer een tijd in het archief opgeborgen was, zoals bij het werk van Olafur Eliasson, is ook geen museum vreemd. Regelmatig blijkt een museum z'n exposities uit te breiden met iets dat ver daarvoor juist opgeborgen was.

Voor de dansers bij het Nationale Ballet is een hernieuwde kans om door te breken fijn. Even weer de hoofdrol, weer in de spotlights staan en alle aandacht krijgen. De kans die de dansers in deze voorstelling krijgen mag best een herkansing genoemd worden.

Bij 'Jardin d'email' van Jean Dubuffet is herkansing niet het thema, maar een financieel probleem. De vraag is namelijk of er genoeg geld is om het werk te restaureren. De vraag is dus eigenlijk of het werk nog een herkansing krijgt. Zoiets heeft te maken met de waarde in geld, voor de cultuur en de kunst en voor de omgeving.

'Herkansing' is een thema door materiaal opnieuw te gebruiken; maar niet alleen dat. Ook mensen, opgeborgen kunstwerken en kunstwerken in verval komen in aanraking met herkansing. Mogen ze terugkomen of is het 'afgelopen' voor ze.

Wat het allemaal voor mij persoonlijk gedaan heeft is dat ik bijvoorbeeld mijn mening aangaande ballet heb kunnen bijstellen. Ik zat bij mijn voorstelling van ballet meer vast aan klassieke vormen, maar heb nu kennis gemaakt met totaal andere weergaven ervan. Natuurlijk wist ik dat er meer bestond, maar ik heb het nu ook daadwerkelijk ervaren. Een vooroordeel bijgeschaafd dus. Het heeft echter geen invloed om mijn smaak; hier gaat nog steeds geen voorkeur naar uit, wat mij betreft.

Verder heb ik gemerkt dat mijn absolute voorkeur voor met name 2D-kunst de koppositie heeft moeten afstaan aan installaties en dergelijke kunst. Zo is er een wereld voor me open gegaan bij de expositie van Olafur Eliasson en heb ik intens van de installaties hier genoten. Dat zelfde geldt wel een beetje voor 'Jardin d'email' van Jean Dubuffet. Ook hier maakte vooral het kolossale veel indruk op me. En hoewel het geen installatie is, hebben ook de volledige wanden van Rob Scholte - juist door de grootsheid en het repeteren van vorm en kleur - een dergelijke indruk op mij gemaakt. Mijn voorliefde voor installaties (laten we het even zo noemen) is gecreëerd.

Voor mijn laatste cultuurdossier heb ik nog wel wat wensen. Zo wil ik nu absoluut mediakunst ervaren. (Ik overweeg een expositie in het EYE in Amsterdam.) Ook wil ik graag verder met installaties (de nieuwe liefde) en wil ik me richten op bewegende installaties en het interactieve ervan. (Ik denk aan Tinguely in het Stedelijk Museum in Amsterdam.) Street Art is bij mij ook nog redelijk onontgonnen. (Misschien Banksy in het Moco-museum in Amsterdam.) Heel misschien opera. Maar ik twijfel, want mijn mening hierover is in deze serie cultuurdossiers al wel goed onderbouwd. En er is nog zoveel te ontdekken.

Voor de onderzoeksvraag heb ik al wel wat beginnende ideetjes. Ik ben wel benieuwd in hoeverre interactie en/of beweging de interesse van de kijker beïnvloed. En ook ben ik wel benieuwd naar apparaat-afhankelijke kunst. Maar dit zijn slechts nog vage plannen.

6 Bibliografie

- Amsterdam, Stadsschouwburg. *De Junior Company (8 tot 108 jaar)*. 2016. 10 oktober 2016.
 <<http://stadsschouwburgamsterdam.nl/voorstellingen/8461-de-junior-company-8-tot-108-jaar>>.
- AVRO. *Avro's kunstuur: Rob Scholte*. 8 mei 2016. <http://tvblik.nl/avros-kunstuur/rob-scholte>.
- Baaij, J De. *de Achterkant van het Melkmeisje Ontrafeld...* 26 mei 2016. 10 oktober 2016.
 <<https://kunstvensters.com/2016/05/26/de-achterkant-van-het-melkmeisje-ontrafeld/>>.
- Ballet, Het Nationale. *Ballet Bubbles*. februari 2016. mei 2016.
 <<http://www.operaballet.nl/nl/doublebill/2015-2016/voorstelling/ballet-bubbles>>.
- Broens, A. *Rob Scholte's Embroidery Show*. 4 juli 2016. 10 oktober 2016.
 <<http://robscholtemuseum.nl/andre-broens-rob-scholtes-embroidery-show/>>.
- Bronwasser, Sacha. *'Je moet deelnemen'*. 13 oktober 2005. 10 oktober 2016.
 <<http://www.volkskrant.nl/beeldende-kunst/-je-moet-deelnemen~a650243/>>.
- De Fundatie, Redactie. *Rob Scholte's - Embroidery Show*. 28 april 2016. 1 oktober 2016.
 <<http://museumdefundatie.nl/nl/rob-scholtes/>>.
- Ede, Omroep. *600.000 euro nodig voor 'Jardin d' email'*. augustus 2016. 10 oktober 2016.
 <<http://omroepede.nl/nieuws/3559-600000-euro-nodig-voor-jardin-demail>>.
- Embrechts, Annette. *Aardse expressiviteit bij Ballet Bubbles*. 26 februari 2016. 10 oktober 2016.
 <<http://www.volkskrant.nl/recensies/aardse-expressiviteit-bij-ballet-bubbles~a4251906/>>.
- Fonds, Helene Kr ller-M ller. *Jardin D' email*. 2016. 10 oktober 2016. <<http://hkmfonds.nl/jardin-d-email>>.
- Foundation, Turing. *Restauratie 'Jardin d' email', Kr ller-M ller Museum, 2015*. maart 2016. 10 oktober 2016. <Restauratie 'Jardin d' email', Kr ller-M ller Museum, 2015>.
- Fox, Joanna. *Ballet Bubbles: Junior Company klaar voor de start*. 13 februari 2016. 10 oktober 2016.
 <<http://dansmagazine.nl/review/ballet-bubbles-junior-company-klaar-voor-de-start>>.
- Gelderland, Omroep. *Grootste kunstwerk van Gelderland dicht? Helpt u het open te houden?* 22 juni 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2112151/Grootste-kunstwerk-van-Gelderland-dicht-Helpt-u-het-open-te-houden>>.
- Gelderlander, De. *Zicht op restauratie publiekslieveling Kr ller-M ller*. 6 augustus 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.gelderlander.nl/regio/de-vallei/zicht-op-restauratie-publiekslieveling-kr%C3%B6ller-m%C3%BCller-1.6245112>>.

- Groenewoud, M. „Rob Scholte presenteert zijn 'rafels' in de Fundatie.” *De Stentor* 28 april 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.destentor.nl/regio/zwolle/rob-scholte-presenteert-zijn-rafels-in-de-fundatie-1.5967927>>.
- Hansen, Adelheid. „Concervation and restoration of Cultural Heritage.” 5 november 2014. *University of Amsterdam*. 10 oktober 2016. <<http://www.conservation-restoration-training.nl/wp-content/uploads/2015/01/Twee-tuinen.pdf>>.
- Kan, Saïne van. *Notion Motion van Eliasson brengt reflectie en perceptie*. 3 juli 2016. 10 oktober 2016. <https://www.cleef.nl/kunst/recensie_notion-motion-eliasson-brengt-reflectie-en-perceptie>.
- Kloos, Titia. *Jean Dubuffet: Jardin d'email*. Zwolle: Waanders, 1998.
- Knols, K. „'Door omkering wordt kitsch weer kunst'.” *De Volkskrant* 30 april 2016. 1 oktober 2016. <<http://www.volkskrant.nl/beeldende-kunst/-door-omkering-wordt-kitsch-weer-kunst~a4292085/>>.
- Kröller-Müller. *Voorbereiding restauratie Jardin D'email*. 2016. 10 oktober 2016. <<http://krollermuller.nl/voorbereiding-restauratie-jardin-d-email?gclid=Cj0KEQjwyoZABRDtgPTM0taCrKsBEiQATk6xDl6md92LyFj0aNRLuDBJIm5JXSO-Wasp8ImvQ0IS7YQaAovK8P8HAQ>>.
- Lent, Daan van. *Wat de Zonnekoning niet lukte*. 8 juli 2016. 10 oktober 2016. <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/07/08/wat-de-zonnekoning-niet-lukte-3144055-a1509656>>.
- Los, Vicky. *Jong talent centraal in 'Ballet Bubbles' van de Junior Company*. 14 februari 2016. 10 oktober 2016. <https://www.cleef.nl/ballet/recensie_jong-talent-centraal-in-ballet-bubbles-van-de-junior-company>.
- Metz, Tracy. *Boijmans krijgt installatie Olafur Eliasson*. 19 november 2006. 10 oktober 2016. <<http://www.hfcollection.org/boijmans-krijgt-installatie-van-olafur-eliasson/?lang=nl>>.
- Mientjes, R. *Stilleven (13): Borduurwerk*. 10 juni 2016. 10 oktober 2016. <<http://robscholtemuseum.nl/rob-mientjes-stilleven-13-borduurwerk/>>.
- museum, Kröller-Müller. „Kröller-Müller museum jaarverslag 2006.” 2007. *Kröller-Müller*. 10 oktober 2016. <http://krollermuller.nl/media/jaaroverzichten/jaarverslag_kmm_2006lr3.pdf>.
- Nieuws, Apeldoorn. *De Jardin d'email vraagt om opknopbeurt!* 26 juni 2016. 10 oktober 2016. <<http://apeldoorn.nieuws.nl/nieuws/20160626/de-jardin-demail-vraagt-om-opknopbeurt/>>.

- Nieveen, Rudi. *Fysieke betrokkenheid zet je aan het denken*. 19 november 2005. 10 oktober 2016.
<<http://8weekly.nl/recensie/kunst/olafur-eliasson-notion-motion-fysieke-betrokkenheid-zet-je-aan-het-denken/>>.
- Pol, Evert-Jan. *Rob Scholte maakt kleurrijk spektakel met toegeëigende borduursels*. 17 mei 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.digitalekunstkrant.nl/?p=21856>>.
- Reichardt, Joke. „Jean Dubuffet – Jardin d'email - Droedelen in 3D.” 12 juni 2012. 10 oktober 2016.
<<http://actuart.nl/Dubuffet%20Jardin%20d'email/dubuffet.pdf>>.
- Roorda, Sietske. *Steekje los*. 2016. 10 oktober 2016. <<https://fd.nl/fd-persoonlijk/1156219/steekje-los>>.
- Scholte, Rob. De Embroidery-werken van Rob Scholte. met Matthijs van Nieuwkerk. VARA. 21 april 2016. Televisie. 20 mei 2016. <http://www.npo.nl/de-wereld-draait-door/21-04-2016/VARA_101377035/POMS_VARA_3763695>.
- Schulte, Sonja. *Rob Scholte heeft een hobby*. 7 mei 2016. 10 oktober 2016.
<<http://8weekly.nl/recensie/rob-scholte-hobby/>>.
- Smith-Sanders, B. *Berthi Smith-Sanders - Voortborduren op Rob Scholte*. 27 oktober 2015. 10 oktober 2016. <<http://robscholtemuseum.nl/bethi-smith-sanders-voortborduren-op-rob-scholte/>>.
- Starreveld, Marjolein. *Ten strijde tegen IKEA-prints: Rob Scholte over zijn omgekeerde borduursels*. 20 juni 2016. 10 oktober 2016. <<http://robscholtemuseum.nl/marjolein-starreveld-ten-strijde-tegen-de-ikea-print-rob-scholte-over-zijn-omgekeerde-borduursels/>>.
- Stigter, Sanneke. „Jardin d'email: Een kunstmatige tuin van Jean Dubuffet.” *KM (Kunstenaarsmateriaal) 58* (2006): 40-42.
- Thouars, Ivonne de. *Rob Scholte keert beelden binnenstebuiten*. 12 januari 2016. 10 oktober 2016.
<<http://www.krantvandeearde.nl/rob-scholte-keert-bestaande-beelden-binnenstebuiten/>>.
- VPRO-radio. *Beeldend kunstenaar Rob Scholte stelt omgedraaide borduurwerkjes ten toon*. 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.vpro.nl/lees/gids/2016/17/maandag.html>>.
- Vrielink, H. *Borduurwerken in museum De Fundatie*. 4 mei 2016. 10 oktober 2016.
<<http://robscholtemuseum.nl/hennie-vrielink-borduurwerken-in-museum-de-fundatie/>>.
- Waanders. *Rob Scholte - Embroidery Show*. sd. 10 oktober 2016.
<<http://www.waandersdekunst.nl/rob-scholte-embroidery-show.html>>.
- Wegen, José van der. *Olafur Eliasson keert terug naar Boijmans van Beuningen*. 14 juni 2016. 10 oktober 2016. <<http://kunst.blog.nl/musea-in-nederland/2016/06/14/olafur-eliasson-keert-terug-naar-boijmans-van-beuningen>>.

Wiel, Francine van der. *Ervaring opdoen, van ABC tot aardse dans*. 19 februari 2016. 10 oktober 2016. <<http://www.theaterkrant.nl/recensie/ballet-bubbles/junior-company/>>.

7 Bronnenlijst afbeeldingen

Eerste afbeelding voorpagina uit *Ballet Bubbles bij ParkTheater Eindhoven*. Mei 2016.

<https://parktheater.nl/programma/4532/Junior_Company_van_het_Nationale_Ballet/_Ballet_Bubbles/?0=informatie&mobile_choice=/programma/Warm_welcome_to_internationals_/>.

Tweede afbeelding voorpagina uit Broens, A. Persoonlijk archief. 3 juli 2016.

Derde afbeelding voorpagina uit Broens, A. Persoonlijk archief. 13 augustus 2016.

Vierde afbeelding voorpagina uit Broens, A. Persoonlijk archief. 20 augustus 2016.

Afb 1. en 2. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Mei-juli 2013. <<http://abroens.nl/wordpress/6184/het-sprookje-van-leonardo-en-de-vlinders/>>.

Afb 3. uit Fox, Joanna. *Ballet Bubbles: Junior Company klaar voor de start*. 13 februari 2016. 10 oktober 2016. <<http://dansmagazine.nl/review/ballet-bubbles-junior-company-klaar-voor-de-start>>.

Afb 4. t/m 7. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Juli 2016.

Afb 8. en 9. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Oktober 2014.

Afb 10. t/m 17. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Augustus 2016.

Afb 18, 19. en 23. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Oktober 2014.

Afb 20, 21, 24. en 26. t/m 29. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Oktober 2016.

Afb 22. en 25. uit Broens, A. Persoonlijk archief. April 2015.

Afb 30. t/m 38. uit Broens, A. Persoonlijk archief. Augustus 2016.

8 Toegangsbewijzen

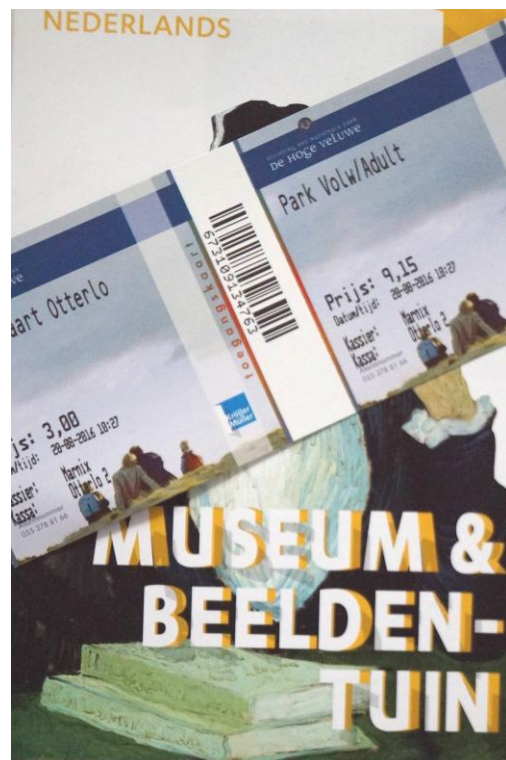

Afb. 39 Entreebewijs 'Ballet Bubbles' door Het Nationale Ballet, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 40 Entreebewijs 'Embroidery Show' in Museum De Fundatie, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 41 Entreebewijs 'Notion Motion' in Museum Boijmans van Beuningen, 2016. Fotografie: André Broens.

Afb. 42 Entreebewijs 'Jardin D'email' Park en museum Krüller-Möller, 2016. Fotografie: André Broens.

9 Bijlage: Kunstautobiografie

Inventarisatie

Kunstdiscipline	Jaar	Naam of omschrijving	Soort	Bijz.h. / Fav.	
1. Beeldende kunst	2D	2006	Atelierroute Lelystad	2D en 3D – divers	
		2007	Atelierroute Lelystad, met oa Menno Baars	2D en 3D – divers	*
		2008	Atelierroute Lelystad, met oa Monica Staples	2D en 3D – divers	*
		2009	Atelierroute Lelystad	2D en 3D – divers	*
		2009	Robert Combas in Meulensteen museum of modern art op schiereiland in de Donau bij Bratislava, Slowakije	Figuration Libre	Inspirerende stijl
		2010	Art in concentratiekamp Theresienstadt	Expositie (modern)	Kleurig
		2010	Atelierroute Lelystad (met Ballotage) --> Publieksprijs	Expositie	*
		2010	Galerie Irene (Permanente exposant)		*
		2010	Kunst en Living in Ahoy	Modern – divers	
		2010	Kunst-expo in concentratiekamp Terezin, Tsjechië	2D en 3D – Modern	
		2010	LifeFit Art	2D en 3D – divers	*
		2010	Menno Baars en Leerlingen	Cobra – nu	*
		2010	Miró Museum, Centrum Praag	Surrealisme	
		2010	Picasse, Chagall, Miró, Fautrier, Tápies en Joachim Elzmann in Praag	Kubisme, Surrealisme	
		2010	Schilderen met Menno Baars	Cobra – nu	*
		2011	Atelierroute Lelystad	2D en 3D – divers	*
		2011	Bert Lucassen - Speedpainter	Speedpaint	
		2011	De Smaak van Kleur	Privé Expositie	*
		2011	Hoorns Culturele weekend	Vooraanstaande kunstmarkt	*
		2011	Salvador Dali (Praag)	Surrealisme	
		2011	Talens Palet - "Thema van Tommy Wieringa"	Wedstrijd	*
		2012	Atelierroute Lelystad (met Ballotage) --> genomineerd	2D en 3D – divers	*
		2012	Expo LelystART	2D en 3D – divers	*
		2012	JacksArt - Apeldoorn	Speedpaint, Broodstijl	*
		2012	Jacques Tange - Expo en ontmoeting	Modern	*
		2012	KRL - maandelijks	2D en 3D – divers	*
		2012	Zomerexpo - Liefde - Deelname	Wedstrijd	*
		2013	Armando in Cobra-museum	De Nieuwe Stijl	
		2013	Atelierroute Lelystad (met Ballotage) --> genomineerd	2D en 3D – divers	*
		2013	Cobra-museum met oa: Karel Appel, Asger Jorn, Corneille	Cobra	Prachtig, herkenning
		2013	Expo 7ART in Rotterdam		*
		2013	Gallery of Modern Art - Hradec Kralove (oa Tsjechisch Kubisme)	Kubisme	Verrassend
		2013	Hoorns Culturele weekend --> sta al dik 3 jaar op de	Vooraanstaande	*

		voorkant van een folder	kunstmarkt	
		2013 Michael Tedja - "Snake" (Cobra-museum)	Modern	
		2013 Pushwagner - Boijmans van Beuningen	Popart	
		2014 Expo Albert Zwaan - Galerie Witt Dordrecht	Modern	
		2014 Expo met Case Mayfield	2D en 3D – divers	*
		2014 Expo met Erica Terpstra	2D en 3D – divers	*
		2014 Expo met Rijdende Rechter	2D en 3D – divers	*
		2014 Expo Rien Nijboer bij Omroep Flevoland	Moderne schilderijen	
		2014 H&M Kunstwinkel - Dordrecht		
		2014 Kleur als medicijn in MC De Kristal, Rotterdam	Privé expositie	*
		2014 Kunstcentrum Gillian (expo geopend door Annemarie Jorritsma)	2D en 3D – divers	*
		2014 Regionaal museum en galerie Jicin		
		2015 Egon Schiele	Expressionisme	Bijzonder
		2015 Expo met Piet Paulusma	2D en 3D – divers	*
		2015 Graag gezien - Dordrechts museum	Divers	
		2015 Jiri Havlik	Modern eigentijds	
		2015 Jozef Váchal		
		2015 Karin Pliem	Modern eigentijds	
		2015 Kunst in Concentratiekamp Mauthausen (Oostenrijk)		
		2015 Miroslav Páral (Cesky Krumlov, Tsjechië)	Modern eigentijds	
		2015 Pieter Zandvliet - Kunst om Dalfsen	2D en 3D – divers	Indrukwekkend
		2015 Wonderen van Licht (ikonen) - Dordrechts museum	Renaissance	
		2012 Expo's in NH-hotelketen (tot heden)	Divers	*
		2016 Tour of Art Flevoland	2D en 3D – divers	*
		2016 Vincent van Gogh, Pablo Picasso, Georges Braque, Alberto Giacometti, Theo van Doesburg, Umberto Boccioni, Ferdinand Léger, Piet Mondriaan, Giorgio de Chirico en meer	Museumkunst Kröller Müller	
		2016 Botero in de Kunsthall		
		2016 Rob Scholte's Embroidery Show		
		2016 Nederlandse schilders uit 16e/17e eeuw	in Art-galerie in Liberec, Tsjechië	
		2016 Adolf Lachman - Mechoboti	SF - Fantasie	
	3D	2007 Bodies, The Exhibition		Openlucht
		2009 Elephant Parade Amsterdam		*
		2009 Make Art Friends - 2e kunstveiling Lelystad	Veiling	
		2009 Robert Combas in Meulenstein museum of modern art op schiereiland in de Donau bij Bratislava, Slowakije	Figuration Libre	Inspirerende stijl
		2009 Veel ruimtelijk werk in tuin van Meulenstein museum of modern art op schiereiland in Donau bij Bratislava, Slowakije	Modern	Inspirerend
		2010 "Meester Werken" - Museum Boijmans van Beuningen		
		2010 Beelden in concentratiekamp Theresienstadt		

		2010	De Hurlende Man (met zang en dans)	Antony Gormley	*
		2010	Miniatuurmuseum, Praag		
		2010	Natuurkunstpark - "OM"	Kunst met natuur	
		2010	Opening stadsmuseum met kindervlaggen en Baarsballon		*
		2010	Zandbouwsels in Shoppingmall Letnany, Tsjechië		
		2011	Veroniky Richterová - PetArt	Modern	
		2012	Olbram Zoubek - Beelden in Litomyšl		
		2012	Onthulling 'Fourwheeldrive Lacy' van Anita de Harde	Modern	
		2012	Open Ateliers Apeldoorn	2D en 3D – divers	
		2012	Zicht op Lelystad #Loods32 (Clip)	Modern	*
		2012	Zicht op Lelystad @Loods32	Modern	*
		2013	"Er was eens" - Natuurkunstpark - Vlinderkunstwerk met Sonja Rosing en Krokodillenbende	Kunst met natuur	*
		2013	Drakenmuseum - Trutnov	Modern	
		2013	Gallery of Modern Art - Hradec Kralove (oa Tsjechisch Kubisme)	Vanaf impressionisme tot heden	Verrassend en vol herkenning
		2013	Goblin-museum in Svoboda nad Upou, Tsjechië		
		2013	Gogyoshi art-project (Taro Aizu en div. Nederlanders #Loods32 --> clip)	Modern	
		2013	Matthias Braun - Beelden in Hospital Kuks, Tsjechië		
		2013	Metalen koeien (onderweg naar Hradec Kralove)		
		2013	Michael Tedja - "Snake" (Cobra-museum)	Modern	Ongewoon
		2014	Mythen en sagen van Jicin, Tsjechië		
		2014	Swiat Rumcajsa - museum rondom stadsheld van Jicin		
		2014	Visioenen in Natuurkunstpark (samen met Gonny Geurts en Werfsjob)	Kunst met natuur	* Verrassend
		2015	Dogparade		
		2015	Katharina Dietlinger	Modern	
		2015	Kunst in Concentratiekamp Mauthausen (Oostenrijk)		
		2015	Miroslav Páral (Cesky Krumlov, Tsjechië)	Modern	
	3D	2016	Leo Vroegindeweyj	Krölller Müller	
	3D	2016	Christo, Moore, Rietveld, Hepworth, Dubuffet, Sol Le Witt, Fontana, Armando en meer	Tuin van Krölller Müller	
	3D	2016	Olafur Eliassonn - Notion Motion	Installatie in Boijmans van Beuningen	
	3D	2016	Beni Bischof - Sensory Spaces 9	Installatie in Boijmans van Beuningen	
	3D	2016	Design Column #13 - Migration Matters 2 (Diverse kunstenaars)	Boijmans van Beuningen	
	3D	2016	Koen Taselaar in Boijmans van Beuningen		
	3D	2016	David Bade & Tirzo Martha - All you can ART	Installatie in Kunsthal	
	3D	2016	Petr Kavan - Marionetten	Installatie	
	3D	2016	Harrachov - Houten beelden	Maken en	

	3D	2016	Adolf Lachman - Mechoboti	tentoonstellen Soort Steampunk	
	Fotografie	2013	Zelfportret in Boijmans van Beuningen	Eigen werk bij BvB	*
		2013	Kiss otr reportage met Stefan Schipper		
		2014	Spoorwegmuseum - Panasonic fotocursus		*
		2015	Foto's Breitner - Dordrechts museum	Impressionisme	
		2015	Josef Siedel	Impressionisme	
		2015	Reportage 'Metal Meester' met Minou Meijers	Modern	*
			Animatie boven Ahoy		*
	Media-kunst	2004	17e Film Festival SGL	Divers, o.a. animatie	
		2004	18e Film Festival SGL	Divers, o.a. animatie	
		2004	Take 5 - Nationaal filmfestival	Divers, o.a. animatie	
		2006	19e Film Festival SGL	Divers, o.a. animatie	
		2009	Artfilmfest in Trecin		
		2009	Cory Arcangel in NIMK (Ned. Instituut voor Media Kunst)	Digitale kunst	Heerlijke onderdompeling
		2009	Depreciated - Cory Arcangel - Nederlands Instituut voor Mediakunst	Digitale kunst	Heerlijke onderdompeling
		2010	De Passie van ... (ARL)		*
		2011	"Kinderen kijken kritisch kunst"		*
		2012	Jacques Tange - "Escalator to Heaven" - Animatie op Ahoy	Digitale kunst	*
		2012	Jacques Tange - "Menage a trois" - Animatie op Ahoy	Digitale kunst	*
		2014	Dood Spoor #Loods32		
		2014	Expositie Fantasy - Theater Posa		*
		2016	Adolf Lachman - Mechoboti	Game-design	
Toegepast vormgeving	2D	2013	Film posters – Slowakije		
		2015	Josef Vachal – ex libris ontwerper (stempels) Koffieborden, -blikken (Tsjechië)		
	3D	2012	Arjen Boerstra - Batavier		
		2014	Houtenspeelgoed (fabriek) Tofa, Tsjechië		
		2014	iQ-park – Liberec, Tsjechië		
		2015	Miroslav Páral – Meubels – Český Krumlov, Tsjechië	Modern	
		2015	Twee Marionetten musea, Tsjechië		
			Jan de Bouvrie – Het Arsenaal		
			Glasblazen Tsjechië		
			Plastic gebruiksvorwerpen, Enschede		
	Mode	2007	Kunst VerBant in Bantsilieik in Bant, met oa: tassenmode, lingerie, kleding		*
		2011	Summer Darkness, met oa: 3 fashion shows en acts		
		2012	Summer Darkness, met oa: 3 fashion shows, Finvarra, Dutch Lemmings, Faerydae		
		2014	Badmode in stedelijk museum Jicin Utrechts museum --> mode		

		2015	Garderobe van de Zwitserse Eva Maria Hatschek in Tijdelijk Modemuseum Tijdelijk modemuseum in Rotterdam Tentoonstelling 'Hacked' in Tijdelijk Modemuseum	Geschiedenis Divers Nieuwe visie	
Architectuur	Seculier	2008	Fred en Ginger (gebouw) in Praag	Deconstructivisme	Prachtig
		2008	Josef Chochol - Kubistische woningen, Praag	Kubisme	Verrassend
		2008	Karels brug, Praag	Gotisch	Indrukwekkend
		2008	Praagse burcht en kerk, Tsjechië	Gotisch, romaans, e.d.	
		2009	Burcht van Bratislava, Slowakije		
		2009	Kasteel in Bojnice, Slowakije		
		2009	Kasteel van Trecin, Slowakije		
		2009	Stadstoren van Trecin, Slowakije		
		2010	Stadhuis, Liberec, Tsjechië	Neorenaissance	
		2010	Hrad Zamek Frydlant, Tsjechië		
		2010	Kasteel Karlstejn, Tsjechië	Gotisch	
		2010	Pet-Art van Veroniky Richterové in zendtoren Jested, Liberec, Tsjechië		
		2010	Praagse eifeltoren: Petrin		
		2010	Astronomisch uurwerk in Centrum Praag		
		2012	Kasteel Litomysl (met theater), Tsjechië	Renaissance	
		2012	Openlucht museum in Vesely Kopec, Tsjechië		
		2013	Hospital - Kuks - Tsjechië	Barok	
		2013	Miniatuurpark Zabytkow Polnego Slaski, Polen		
		2014	Beeld en Geluid		
		2014	Chateau Rohezec, Turnov, Tsjechië (Kasteel incl. kerkers)		
		2014	Hrad Trosky (ruïne) Ktová - Tsjechië		
		2014	Hruby Rohozec - kasteel		
		2014	Molen "Kyck over den Dyck" - Dordrecht		
		2015	Burcht en stadskern van Cesky Krumlov (Tsjechië)	Barok theater	
		2015	Kubuswoningen Rotterdam	Structuralisme	
		2015	Markthal Rotterdam		
		2015	Huis Sonneveld met interieur	Het Nieuwe Bouwen	
		2016	Achitectuur, design, e-cultuur in Het Nieuwe Instituut		
	Kerkelijk	2010	Gotische kerk St Barbara in Kutna Hora, Tsjechië	Gotisch	
		2010	Schedelkerk in Sedlec, Tsjechië		
		2011	Nieuwe Kerk in Amsterdam	(Neo)-gotisch	
		2011	Dom in Utrecht	Gotisch	
		2012	Gotische kerk in Chrudim (Tsjechië)	Gotisch	
		2013	Kasteel en kapel Decin, Tsjechië		
2. Dans	Ballet	2007	Zwanenmeer - Ballet van Opera Lviv	Klassiek	
		2008	Scapino ballet	Modern	
		2010	Scapino ballet Rotterdam	Modern	
	Moderne dans	2009	Evolution - Corpus Acrobatic Theatre		
		2009	Oriëntale dans (buidansen), Trecin, Slowakije		

		2010	De Hurkende Man (met zang en dans)		*
		2011	2move (dance company) - "Echte Mannen?"	Modern	
		2011	Let's Celebrate - Jeans 20 (dansmusical)	Modern	
		2013	Movt nr.5: "Routes" (dans, zang, gedichten, ed met Afrikaanse roots)	Afrikaans	
		2013	NutCrasher - De Kiss Moves (Tchaikovsky's meesterwerk met knipoog) met Kroko's	Klassiek vs. modern	
		2014	Cha cha met Manon Thomas		*
		2014	Doodspoor @Loods32		
		2016	Jeans 25	Zang en dans theater	
3. Theater	Klassiek toneel	2003	Wadaiko Yamato - Eeuwenoude Japanse Slagwerkkunst		
		2007	Faust - Black Light Theatre - Praag	Klassiek vs. modern	Prachtig
		2008	Hera, met oa Loes Luca en Arjan Ederveen		
		2008	Idomeneo - Frank Groothof		
		2010	Theatergroep Suburbia - Black Bird		
		2011	Celtic Rhythms m.m.v. Peter Corry		
		2015	The Wave - Theater Posa		
	Modern toneel	2003	De Tovenaar van Oz		
		2003	Mind The Stage - "Wat lul je nou"		
		2004	Aluin - "Kopstoot"	Modern	
		2006	BonteHond - Over Boeven, Burgers & Bekeuringen	Komedie	
		2007	De gelukkige klas (Theo Thijssen) - muziektheater		
		2008	De flat van Jet - Haye van der Heyden	Komedie	
		2008	Volmaakt... - Theater Agora		
		2008	Yerma door ZINspelers	Kunst/cultuur	
		2009	Duda Paiva Puppetry and dance (DPPD) - Malediction		
		2009	Hotel Atlantico met oa Paul Groot, Marc-Marie Huijbregts	Komedie	
		2010	Extreem		
		2013	Passie in de Polder met oa: De Vertellende Wereldvrouwen met "Het zingende water" (clip)	Drama	
		2014	Benefietfeest - Theatergroep DROOG!		
		2014	Broeders bij Nonnen - theater	Komedie	
		2014	Caravaggio - Theater Droog!	Kunst/cultuur	
		2016	Fatal attraction	Remake van film	Super spannend
	Cabaret	2002	Marc-Marie Huijbregts	One man show	
		2002	Sanne Wallis de Vries	One woman show	
		2003	Comedytrain - Agora	Standup-comedian	
		2003	De Ashton Brothers	Totaal-theater	Topper
		2003	De Vliegende Panters		
		2003	Jan Jaap van der Wal - "Out Now"	Standup-comedian	
		2003	Jörgen Rayman	Standup-comedian	
		2003	Lebbis - Vuur	One man show	
		2003	Lenette van Dongen - "Vedette"	One woman show	

		2003	Niet Schieten		
		2003	Nilgün Yerli - Held op Blote Voeten	One man show	
		2003	Plien & Bianca - Ngorongoro		
		2003	Rul - Gehakt		
		2003	Thomas van Luyn - "Kijk Mij"	One man show	
		2004	GALA		
		2004	Kommill Foo - "Wolfijzers en schietgeweren"		Aanrader
		2006	Piranha - Beet!!		
		2008	Charlatans, a medicine show - Ashton Brothers	Totaal-theater	Topper
		2008	Dames voor na vieren		
		2008	Get a life - Ernst van der Pasch	One man show	
		2008	Herman Finkers	One man show	
		2008	Rooyackers, Kamps & Kamps		
		2008	Schudden speelt Ruis		
		2009	Achterlijker dan dwars - Van Houts en de Ket		
		2009	Cabarestafette	Standup-comedian	
		2009	Dolf Jansen - "Altijd verder"	One man show	
		2009	Five Guys Named Moe		
		2009	Hippopotomonstrosesquipedaliofobie - Koller	One man show	Geweldig
		2009	Nymfomannen - Niet Schieten!		Genieten
		2010	Daniel Arends		
		2010	Droog Brood (Cabaret)		
		2010	Eric Koller - "Bull" (Cabaret)	One man show	Geweldig
		2010	Jeff Dunham	Buikspreekshow	Fantastisch
		2010	Jochem Myjer - "De rust zelve"	One man show	
		2010	Kamps & Kamps (Cabaret)		
		2010	Kommill Foo - "Wolf"		Aanrader
		2010	Maarten van Roozendaal - Zonder vrienden	One man show	
		2010	NUHR - "Het werkt wel!"		
		2011	Bert Visscher	One man show	
		2011	Freek de Jonge - "Neven"	One man show	
		2011	Ick Hans Liberg	Muzikale one man show	
		2011	Jochen Otten	One man show	
		2011	Lebbis - "Branding"	One man show	
		2011	Schudden - Noorderzon		
		2011	Silverster - Het recht van de sterkste	One man show	
		2014	Comedytrain - Agora	Standup-comedian	
		2014	Jan Rot - Nummerrrr 1!!!	One man show	
			Jango Edwards	Visuele humor	Geweldig
	Opera, operette	2003	Aïda - Circustheater		
		2007	Tantes - Xynix Opera, Lelystad		
		2009	Rockopera Tommy door Di-Rect	Hardrock	Herkenbaar
			Carmen (Verona, Italië)	Klassiek	

	Musical	2002	Saturday Night Fever		
		2002	The Blues Brothers		Genieten
		2004	Hair		Emotioneel
		2011	Let's Celebrate - Jeans 20 (dansmusical)		
		2012	The Little Mermaid (Musical) Utrecht		
			Pinocchio – Black Theater (Chrusim, Tsjechië)		
			Yellow Submarine - Black Theater (Praag, Tsjechië)		Prachtig
			Faun – Black Theater (Praag, Tsjechië)	Klassiek vs. modern	Prachtig
			Musical in Szeged, Hongarije	Music-geschiedenis	
		2015	De Tweeling	Nav boek	Mooi decor
		2016	Sky (Borsato)	3D-decor	Idem
4. Muziek	Klas- sieke muziek	2003	Di Gojim - "Ergens..." - Klezmer		
		2009	25 jaar Hans Liberg		
		2009	Hudobne Leto - Koncert mit Opernarin en Opereten, Konzertsaal Trencianske Teplice	Klassiek	
		2010	Musica Mundo met oa Divertido		
		2012	Week van de amateurkunst: filmverslag gemaakt van acht koren en twee orkesten		
		2014	Uitgast met: NEOS Brass (koperblazers, Mallet Collective Amsterdam (Canto Ostinato voor 2 vibrafoons en 2 maribo's) Dulfer New Band (Jass)	Klassiek vs. modern	
			In mijn jeugd jaren lange tijd klassiek orgelges gehad.	Klassiek	
	Moder- ne muziek heden- daags	2007	Aaltjesrock met oa Stormlord, Kutschurft, Necromortica	Hardrock, metal	
		2008	Demia & Black Roses	Metal, gothic	
		2009	Aaltjesrock met oa Crematory, Hysterica	Hardrock, metal	
		2010	Baroeg Open Air, met oa: Riotgod, Sodom, Entombed, Umbra Et Imago	Hardrock, metal	
		2010	Ceremony of Opposites, Mondvolland, Black Roses	Hardrock, metal	
		2010	Fairy Ball III (met Omnia)	Keltisch	
		2010	Flavourland	Hardrock, metal	
		2010	Graspop Metal Meeting, met oa: KISS, Soulfly, Motorhead, Aerosmith	Hardrock, metal	Geweldig
		2010	KISS on the rocks - Baroeg	Hardrock	
		2010	LelystART met oa: Bertolf, Go Back to the ZOO, C-Mon & Kypski	Top 40 pop	
		2010	Metal Battle	Metal	
		2010	My Favorite Scar	Hardrock	
		2010	Peter Pan Speedrock, Accelerators en Vine Yard	Hardrock	
		2010	Revamp & Autumn	Hardrock	
		2010	Stream of Passion & Ansoticca	Hardrock, metal	
		2010	The Mad Trist	Stoner Rock	
		2011	Baroeg Open Air, met oa: Korpiklaani, The Gathering, Sinister, VanderBuyst	Hardrock, metal	Geweldig

2011	Graspop Metal Meeting, met oa: Slipknot, Ozzy Osbourne, Judas Priest, Scorpions, Volbeat	Hardrock, metal	Geweldig
2011	Into the Forest - Baroeg, met oa: Myrkvar, Conorach, Encorion en Amorgen	Folkmetal	
2011	KISS otr - Baroeg	Hardrock	
2012	Baroeg Open Air, met oa: Unleashed, Kontrust, Peter Pan Speedrock, Karma to Burn, Do or Die, Furyon en Honky (Clips en interviews)	Hardrock, metal	* Geweldig
2012	Bevrijdingsfeest Overijssel: Normaal, Heideroosjes, enz.	Top 40 pop	
2012	Chimaine - Melkweg	Metal	Geweldig
2012	Friday the 13 - Plusminus, EvesFall - Estrado	Hardrock	
2012	Graspop Metal Meeting, met oa: Ozzy Osbourne, Limp Bizkit, Motorhead, Guns 'n' Roses	Hardrock, metal	Geweldig
2012	John Corabi (Motley Crue), Kiss otr en Andy in Oberhausen (met clip, kraam en interview)	Hardrock	* Bijzonder
2012	Kiss on the Rocks, Schiedam	Hardrock	
2012	Warmaster (clipverzoek), Bodyfarm, Sadistic Intent, Nailgun Massacre (Baroeg)	Hardrock, metal	
2012	Wolfstijd: Schraaptaal, Slechtvalk, Baldrs Dramar, Encorion, Conorach, Norh Gard, Adorned Brood, Wizard, Carach Angren	Hardrock, metal	
2013	Baroeg Open Air, met oa: Moonspell, Focus, Meteors, Hausmagger, Dead Head, Radio Moscow, The Charm The Fury (Clips en interviews)	Hardrock, metal	* Geweldig
2013	Celt-n-Folk VIII (Almere): Omnia, Seed, Jyoti Verhoeff	Keltische folk	
2013	Graspop Metal Meeting, met oa: Korn, Twisted Sister, Slipknot, Within Temptation, Iron Maiden	Hardrock, metal	Geweldig
2013	Jericho Pie presenteert cd (Underground)	Hardrock	
2013	Portall (cd presentatie) Harderwijk	Metal	
2014	Baroeg Open Air, met oa: De Raggende Manne, Bolt Thrower	Hardrock, metal	Geweldig
2014	Conorach met CD-presentatie in Bibelot (clip)	Folk-metal	*
2014	Graspop Metal Meeting, met oa: Black Sabbath, Volbeat, Limp Bizkit, Sabaton	Hardrock, metal	Geweldig
2014	Kiss Alive 1 - De Meester	Hardrock	
2014	MetalVision songfestival	Metal	
2014	Wolfstijd II in Bibelot (gefilmd en cartoons)	Hardrock, metal	* Bijzonder
2014	Wolfstijd in Bibelot (gefilmd en markt), met oa: Laster	Hardrock, metal	* Bijzonder
2015	Bevrijdingsfestival Zuid-Holland, met oa: Caro Emerald, Birth of Joy	Top 40 pop	
2015	Fortarock, Nijmegen, met oa: Slipknot, Venom, Epica, Parkway Drive, Papa Roach	Hardrock, metal	Geweldig
2015	Graspop Metal Meeting, met oa: KISS, Marilyn Manson, Slash, Judas Priest, Slipknot, Korn, Alice Cooper, Five	Hardrock, metal	Geweldig

		2015	Finger Death Punch, Scorpions, Within Temptation, Motorhead Devil You Know, Eskimo Callboy, Papa Roach en Five Finger Death Punch, HMM	Metal	Fenomonaal
		2016	Baroeg Open Air, met oa: Caliban, Discharge, Arkona, Angel Witch, The Deaf	Hardrock, Metal	
	Populaire muziek	2002	De Nieuwe Snaar - "De omloop der lage landen"	Luistermuziek	
		2003	Slagerij van Kampen	Slagwerk	
		2008	Reincarnatus-medival Rock (Agora)	Keltisch	
		2009	European Roots (Theatertour) - Omnia	Keltisch	
		2010	Drive Like Maria & Colossa & Jazzy en de Pattynama's	Stoner rock	
		2011	Circle Percussion - "Down to Earth"		
		2011	Jol Pop, met oa: No Nuff, Clutz, The Up	Popmuziek	
		2011	LelystART, met oa: Memphis Maniacs, Handsome Poets, Tim Knol	Top 40 pop	
		2011	Stanley en de Menzo's		
		2012	Gruppo Sportivo (Underground)	Top 40 pop	Authentiek
		2012	Undercover: The Beatles, The Doors, Bon Jovi	Top 40 pop	
		2013	LelystART: Alain Clark, Beef en Van Velzen	Top 40 pop	
		2013	LelystART: undercover: U2, Doe Maar, Bruce Springsteen	Top 40 pop	
		2014	Artifest met oa: Brentsleng, MOOI, Jericho Pie, Night Flight to Rio	Popmuziek	
		2014	Del Prado & Mr. John with assorted travelers (& Dear John & Jon Berks) POP	Popmuziek	
		2014	Straatmuziekfeest (gefilmd)	Luistermuziek	*
		2015	Straatmuziektheater, met oa: Trikosis, Van Piekeren Beatles - Yellow Submarine - Black Light Theatre - Praag	Luistermuziek Top 40 pop	
5. Film	Filmhuis-film	2010	We Shall Overcom - Cinekid-film	Drama	
		2014	De Nieuwe Wildernis - Agora Invasion of the Body Snatchers (1956) Enkele films van Jacques Tati: Les Vacances des Monsieur Hulot, Playtime, Trafic. Nagenoeg alle films van Marlon Brando (A streetcar named Desire, On the Waterfront, The Godfather, The wild one, Apocalypse Now, enz.) Hair Jesus Christ Superstar Rockopera Tommy Dogville (Krijtlijnen decor, 2003) Thema-weken waarin films worden getoond binnen een bepaald thema. Zoals: Science Fiction.	Natuur Science Fiction Komedie Actie Musical Musical Musical (Rockopera) Drama Science Fiction	Heerlijk Emotioneel Prachtig Prachtig
		2015	"App" (NL-film) 2013 – Regisseur Bobby Hoekstra	Adventure / Horror	Typisch NL.

		2016	De film Oldboy – 2013 van regisseur Spike Lee	Drama	Beklemmende wraakfilm
		2016	David Bowie – Five Years (film) 2013 – Regisseur Francis Whately	Muziekfilm	Prachtige geschiedenis, heerlijke muziek
			De film Catfish, 2010, regisseur Henry Joost	Drama	Gefilmd met handycam; bijzonder verhaal
			De film Abandoned, 2010, regisseur Michael Feifer	Thriller	Beklemmend
			Queen – Night in Bohemia (Kerstavond 1975)	Muziekfilm	Heerlijke muziek
			Flawless – 2007 – Michael Caine, Demi Moore	Adventure	Spannend en prima acteurs
			Ober (2 gouden kalveren) – 2006 – Alex van Warmerdam	Humor, Drama	Mega goed en humoristisch !!!
		2016	Bloodywood - Filmposters uit Ghana 1987 - 2007	De Kunsthal	Of hoort dit bij 2D?
6. Literatuur	Poëzie	2010	Kwatrijnen & Joris van Casteren (schrijver) en Mustafa Stitou (dichter) - Expo		*
		2010	Schilderij bij Kwatrijn (Prijs): Erika De Stercke		*
		2010	Schilderij bij Kwatrijn (Prijs): Joke Wolthuis		*
		2010	Schilderij bij Kwatrijn (Prijs): Petanak		*
		2010	Sunsation in Observatorium Robert Morris (muziek en gedichten)		
		2014	Poëzieweek - voordrachten		*
			Mijn HAVO-lijst bestond hoofdzakelijk uit gedichten, waaronder: Remco Campert en Willem van Malsen – Op reis (1974) Lucebert – En het schrikbeeld van de lachende mens (1977) Jan v.Hout – Onrijmrich vreuchden; Lied der stad Leyden (17 ^e eeuw) Anthoni C.W. Staring – Gedichten van A.C.W. Staring (1955) Petrus A. de Genestet – Gedichten van P.A>.de Genestet (1955) De schoolmeester – Gedichten van de schoolmeester (1859) Willem Elsschot – Verzen (1934) (Meer staat er bij Proza, hieronder.)		
	Proza	2012	Remco Campert (mijn reclame) Campert & Mulder – Voorlezen uit eigen werk Voor HAVO-lijst: Henric van Veldeke – 25 Minneliederen (1200) Lanceloet en het hert met de witte voet (Middeleeuwen) Lanceloet van Denemarken (1350) Karel ende Elegast (1500) Dirck Volckertzoon Coornhert – Het 5 ^e boeck Odyseae Homeri(1575) P.Langendijk – De wiskunstenaar of 't gevluhte juffertje (18 ^e eeuw) Cornelis Paradijs – Grassprietjes (1905)		* Genoten

		<p>Herman Gorter – De dag gaat open als een gouden roos (rond 1900)</p> <p>Jacques Perk – Gedichten (1962)</p> <p>Jan-Jacob Slauerhoff – Het eind van het lied (1930)</p> <p>Gerard Walschap – Tor (1939-1940)</p> <p>Hendrik Marsman – Voor de spiegel (1966)</p> <p>Godfried Bomans – Van de hak op de tak (1965)</p> <p>Cornelis Buddingh' – Misbruik wordt gestraft (1967)</p> <p>Remko Kampurt – Tjeempie! Of Liesje in Luiletterland (1968)</p> <p>Bertus Aafjes – Een ladder tegen een wolk (1969)</p> <p>J. Bernlef – Sneeuw (1973)</p> <p>Simon Carmiggelt – Kleine avonturen aan de tap (1973)</p> <p>A.E. van Vogt – Future Glitter (1973)</p> <p>Charles Webb – The Graduate (1963)</p> <p>David Gerrold – The man who folded himself (2003)</p> <p>Georde Orwell – Animal Farm (1954)</p> <p>Jack Kerouac – Pic (1971)</p> <p>Patricia McGerr – Stranger with my face (1968)</p> <p>William Shakespeare – Othello (1603)</p> <p>Zorro – Doctor Death: 12 must die (1935)</p> <p>W. Bilderdijk – Een opmerkelijke luchtreis (1813)</p> <p>R. Blijstra – Metamorfose (1968)</p> <p>F. Bordewijk – Blokken, Knorrende beesten & Bint (1977)</p> <p>B. van Learhoven – Inner Smog (1978)</p> <p>R. W. Machkelworth – Twee rivieren (1970)</p> <p>F. Thijsen – De echo van de bazuin (1974)</p> <p>K. Verkaik – Grapstad</p> <p>Verder boeken van o.a. Campert, Wolkers, Rutgers van der Loeff, Rubenstein, Van't Reve, Aafjes, Heeresma, Koolhaas, Van Kooten, 't Hart, HP de Boer, Van Keulen, Bernlef, Den Doolaard, H. Meinkema en Van Eeden Heel veel kinderboeken.</p>	
7. Anders, nl.	<p>2009 Riddergevecht, vuurspuwers, vlammenslikkers, Trecin, Slowakije</p> <p>2010 7e Midwinter Fair in Archeon</p> <p>2010 Castlefest met oa: Omnia, Scrum, Coppelius, Faun</p> <p>2010 Elfia - Elf Fantasy Fair</p> <p>2010 Keltfest (Hollandse Biesbosch, Dordrecht)</p> <p>2010 Las Fuegos (registratie gemaakt - Dordrecht)</p> <p>2011 Castlefest, met oa: Omnia, BerlinskiBeat, Vic Anselmo</p> <p>2011 Cultureel debat (Kunst, cultuur en erfgoed)</p> <p>2011 Kiss Expo - Eric Singer (registratie gemaakt – Enschede)</p> <p>2012 Castlefest, met oa: Omnia, Corvus Corax, Vic Anselmo</p> <p>2012 Gods and Pharoahs - Elf Fantasy Fair</p> <p>2012 Jodendom - Een wereld vol verhalen - De Nieuwe Kerk</p>		<p>*</p> <p>*</p>

		Amsterdam		
2012		Space Expo - Noordwijk		
2013		Castlefest, met oa: Scrum, Rapalje, Pater Moeskroen, Faun, Berlinski Beat, Omnia		
2013		Dwarves & Hobbits - Elf Fantasy Fair - Haarzuilens		
2013		KRL Kunstwinkel		
2013		Midwinter Fair in Archeon, met oa: Rapalje, Cesair, Pyrates!, Sowulo, The Royal Spuds, Rhovanion		
2013		Wereldburgers' in NieuwLand (clip)		
2014		Castlefest met oa: Ball Noir, Scarlet Stories, Rhovanion, Coppelius, The Dolmen, Folk Noir		
2014		DinoPark Liberec		
2014		Elfia - Elf Fantasy Fair		
2014		IQ-Landa - Science Center Liberec		
2014		Keltfest (Hollandse Biesbosch, Dordrecht)		
2015		Game of Thrones - Elfa, Castle de Haar		
2016		Castlefest met oa: Omnia, Cesair, Coppelius, Faun		